

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА

ФАКУЛЬТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ЕКОНОМІКИ

Кафедра: фінансів, банківської справи, страхування та фондового ринку

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістра

на тему: «Фінансові втрати державного бюджету України
внаслідок митних правопорушень (на матеріалах Хмельницької

митниці»

(назва теми)

Виконав: студент магістратури за
спеціальністю

072 Фінанси, банківська справа,
страхування та фондовий ринок

Слива І.В.

(прізвище та ініціали)

Керівник: к.е.н., доцент, Гуцул І.А.

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та
ініціали)

Рецензент:

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та
ініціали)

Хмельницький – 2025 рік

АНОТАЦІЯ

Слива І. В. Фінансові втрати державного бюджету України внаслідок митних правопорушень (на матеріалах Хмельницької митниці). Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Магістерська робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 072 Фінанси, банківська справа та страхування. – Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, Хмельницький, 2025. – 78 с.

У дослідженні проаналізовано фінансові втрати державного бюджету України, що виникають внаслідок митних правопорушень. Особливу увагу приділено практичному аналізу діяльності Хмельницької митниці щодо виявлення та запобігання таких порушень, а також їх впливу на надходження до державного бюджету.

Розглянуто нормативно-правові та організаційні засади митного контролю, визначено механізми оцінки ризиків і запобігання фінансовим втратам. На основі аналізу практичної діяльності митниці оцінено ефективність застосування процедур контролю та запропоновано заходи щодо мінімізації фінансових збитків держави. Досліджено статистичні дані щодо порушень митного законодавства, що дозволило виявити найбільш поширені схеми ухилення від сплати митних платежів. Крім того, визначено перспективні напрями удосконалення аналітичних та превентивних заходів митних органів для забезпечення стабільності бюджетних надходжень.

Обґрунтовано науково-практичні рекомендації щодо зменшення фінансових втрат державного бюджету України внаслідок митних правопорушень, підвищення ефективності виявлення порушень та захисту економічних інтересів держави.

Ключові слова: фінансові втрати, державний бюджет, митні правопорушення, митний контроль, ризик-менеджмент, Хмельницька митниця, захист економічних інтересів.

SUMMARY

Slyva I. V. Financial Losses of the State Budget of Ukraine as a Result of Customs Violations (Based on the Materials of Khmelnytskyi Customs). Qualification scientific work in manuscript form. Master's thesis for obtaining the educational degree of Master in the specialty 072 Finance, Banking, and Insurance. – Khmelnytskyi University of Management and Law named after Leonid Yuzkov, Khmelnytskyi, 2025. – 78 p.

The study analyzes the financial losses of the state budget of Ukraine caused by customs violations. Special attention is paid to the practical analysis of the activities of Khmelnytskyi Customs in detecting and preventing such violations, as well as their impact on budget revenues.

The legal and organizational framework of customs control is examined, and mechanisms for risk assessment and prevention of financial losses are identified. Based on the analysis of the customs' practical activities, the effectiveness of control procedures is evaluated, and measures to minimize financial damage to the state are proposed. Statistical data on violations of customs legislation are studied, which allowed identifying the most common schemes of evading customs duties. Furthermore, promising directions for improving analytical and preventive measures of customs authorities to ensure the stability of budget revenues are determined.

Scientific and practical recommendations are substantiated to reduce financial losses of the state budget of Ukraine caused by customs violations, enhance the effectiveness of violation detection, and protect the economic interests of the state.

Keywords: financial losses, state budget, customs violations, customs control, risk management, Khmelnytskyi Customs, protection of economic interests.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВИХ ВТРАТ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ ВНАСЛІДОК МИТНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ.....	9
1.1. Поняття, структура та класифікація митних правопорушень.....	9
1.2. Характеристика запобігання та протидії митним правопорушенням як фактору національної безпеки в умовах європейської інтеграції України.....	18
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ФІНАНСОВИХ ВТРАТ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ НА МАТЕРІАЛАХ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ МИТНИЦІ	24
2.1. Особливості формування та використання фінансових ресурсів Хмельницької митниці.....	24
2.2. Аналіз поширених схем ухилення від сплати митних платежів та їх вплив на бюджет.....	32
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ЗМЕНШЕННЯ ФІНАНСОВИХ ВТРАТ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ ВНАСЛІДОК МИТНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	43
3.1. Рекомендації щодо мінімізації фінансових втрат державного бюджету від митних правопорушень	43
3.2. Стратегії запобігання митним правопорушенням та захисту економічних інтересів України	54
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66
ДОДАТКИ	72

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

EUBAM – Європейська Комісія з питань прикордонної допомоги Україні;

EUROSUR – Європейська система контролю за кордонами;

ВМО – Всесвітня митна організація;

ВРУ – Верховна Рада України;

ДМСУ – Державна митна служба України;

ДПСУ – Державна прикордонна служба України;

ЄС – Європейський Союз;

ЗЕД – зовнішньоекономічна діяльність;

КК України – Кримінальний кодекс України;

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс України;

КМУ – Кабінет Міністрів України;

КУ – Конституція України

МК України – Митний кодекс України;

ОБСЄ – Організацією з безпеки та співробітництва в Європі;

ООН – Організація Об'єднаних Націй;

ПДВ – Податок на додану вартість;

РНБО – Рада національної безпеки і оборони України;

СБУ – Служба безпеки України;

СОТ – Світова організація торгівлі;

ТКС – Транскордонне співробітництво;

УЕО – Уповноважений економічний оператор.

ВСТУП

Актуальність теми. Поглиблення міжнародного поділу праці, зростання обсягів зовнішньоекономічної діяльності України, інтеграція у світову економіку та входження України до Світової організації торгівлі (СОТ) значно підвищують значення митної безпеки держави. В умовах глобалізації розширюються обсяги міжнародної торгівлі, зростає кількість ризиків, пов'язаних із порушенням митного законодавства та фінансовими правопорушеннями. Це створює прямий вплив на фінансову безпеку України, оскільки недотримання митних правил призводить до недоотримання державного бюджету від митних платежів та шкодить національним товаровиробникам через нерівні умови конкуренції.

Одним із пріоритетних факторів забезпечення фінансової безпеки є розвиток ефективних механізмів митного контролю. Система митного контролю покликана не лише забезпечувати дотримання законодавства під час переміщення товарів та транспортних засобів через державний кордон, а й створювати передумови для стабільного наповнення державного бюджету, протидіяти митним правопорушенням і зловживанням у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Особлива роль у цьому належить Державній митній службі України (ДМСУ) та Державній прикордонній службі України (ДПСУ), які відповідають за реалізацію митної політики та контроль за перетином державного кордону.

Актуальність дослідження митних правопорушень зумовлена не лише фінансовими ризиками для державного бюджету, а й їхнім впливом на національну безпеку, розвиток міжнародної торгівлі та стабільність економічних процесів. Глобалізаційні процеси, лібералізація торгівлі та відкриття кордонів посилюють виклики у сфері митного контролю, оскільки створюють нові можливості для шахрайства та ухилення від митних платежів.

Важливим елементом забезпечення фінансової безпеки є застосування сучасних підходів до управління митними ризиками, що дозволяють визначати

потенційні загрози та здійснювати пріоритетну перевірку товарів і суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Незважаючи на значний внесок українських і зарубіжних науковців у розвиток теорії та практики митного контролю, питання його ролі у забезпеченні фінансової безпеки держави та взаємозв'язок із мінімізацією фінансових втрат залишаються недостатньо дослідженими. Це обумовлює необхідність проведення системного наукового дослідження на прикладі конкретного митного поста, що дозволяє оцінити ефективність контролю та його вплив на фінансові надходження до державного бюджету.

Питання виникнення, поширення та розвитку митних правопорушень, а також протидії їм на території України стало предметом дослідження значної кількості науковців, серед яких К. Бережна, І. Бережнюк, О. Вакульчик, А. Вдовиченко, А. Войцещук, І. Гуцул, О. Гребельник, Л. Дорофеева, І. Іващук, М. Каленський, В. Мартинюк, В. Мельник, О. Омельчук, П. Пашко, І. Петрова, Д. Приймаченко, О. Рябченко, В. Слободян, В. Хомутянський, В. Ченцов та інші. Аналіз їхніх праць свідчить, що поряд із вагомими здобутками у висвітленні складних етапів виникнення та розвитку митних правопорушень і заходів протидії їм, у дослідженнях простежується певна залежність висновків науковців від використаних архівних і статистичних джерел.

Водночас, місце митного контролю як інструменту мінімізації фінансових втрат державного бюджету залишається недостатньо дослідженим. Сучасна наукова думка не повною мірою визначає взаємозв'язок між виявленням митних правопорушень, заходами їх запобігання та стабільністю надходжень до державного бюджету. Це створює складнощі при оцінюванні ефективності державних заходів із зменшення фінансових втрат і стало однією з причин вибору теми магістерської роботи.

Метою магістерської роботи є теоретичне обґрунтування та практичне дослідження фінансових втрат державного бюджету України внаслідок митних правопорушень та розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності їх запобігання на прикладі Хмельницької митниці.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

- дослідити поняття, структуру та класифікацію митних правопорушень;
- проаналізувати механізми запобігання та протидії митним правопорушенням як фактору забезпечення національної безпеки в умовах європейської інтеграції України;
- провести моніторинг та оцінку фінансових втрат державного бюджету від митних правопорушень на прикладі Хмельницької митниці;
- промоніторити поширені схеми ухилення від сплати митних платежів та їх вплив на надходження до державного бюджету;
- розробити рекомендації щодо мінімізації фінансових втрат державного бюджету від митних правопорушень;
- визначити стратегії запобігання митним правопорушенням та захисту економічних інтересів України.

Об'єкт дослідження – організаційно-економічні процеси здійснення митного контролю та протидії митним правопорушенням на території України, зокрема на Хмельницькій митниці.

Предмет дослідження – соціально-економічні, організаційні та правові закономірності виникнення, поширення та запобігання митним правопорушенням, а також механізми мінімізації фінансових втрат державного бюджету на прикладі Хмельницької митниці.

Методи дослідження. У роботі використано комплекс теоретичних і емпіричних методів: системний аналіз, економіко-математичне моделювання, методи теорії ймовірностей і математичної статистики, спостереження, анкетування, опитування, графічне та табличне відображення результатів, моделювання процесів виявлення та запобігання митним правопорушенням.

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути використані у діяльності Державної митної служби України, органів державної влади та управління для підвищення ефективності заходів із запобігання митним правопорушенням, оптимізації надходжень митних платежів і зміцнення фінансової безпеки держави.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати магістерської роботи були представлені на провідних науково-практичних конференціях, присвячених митній політиці та фінансовій безпеці України:

- Фінансові втрати державного бюджету України внаслідок митних правопорушень: досвід та практика ЄС. Збірник матеріалів Науково-практичного круглого столу «Імплементация норм митного права ЄС в національне законодавство України в рамках Європейської інтеграції» (м. Ірпінь, 6 жовтня 2025 р.). Ірпінь: Державний податковий університет, 2025. С. 101–106.

- Інституційна роль митних органів у системі економічної безпеки України. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Державна митна політика України: відповідь на глобальні виклики та перспективи міжнародного співробітництва» (м. Хмельницький, 10 червня 2025 р.). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2025. С. 125–128.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 78 сторінки. Список використаних джерел налічує 54 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВИХ ВТРАТ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ ВНАСЛІДОК МИТНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

1.1. Поняття, структура та класифікація митних правопорушень

Митні правопорушення є однією з найбільш актуальних проблем у сфері державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та охорони фінансових інтересів держави. Вони проявляються у вигляді дій або бездіяльності суб'єктів, що порушують встановлені митні норми, і спричиняють значні фінансові та економічні збитки. Такі порушення охоплюють широкий спектр дій: від неправомірного декларування товарів до незаконного переміщення вантажів, транспортних засобів, зброї, наркотичних речовин та культурних цінностей через державний кордон.

В науковій літературі та міжнародній практиці митні правопорушення визначаються як девіантна поведінка суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та громадян при перетині митного кордону, що порушує митне законодавство та завдає шкоди економічним, фінансовим і соціальним інтересам держави. Найбільш вдалим терміном для характеристики таких дій є «митне шахрайство», який відображає як спосіб вчинення порушення, так і наслідки для держави [12].

Міжнародні конвенції, такі як Кіотська конвенція (1973 р.) [41] та Найробська конвенція (1980 р.) [39], а також європейське та національне законодавство визначають структуру, види та класифікацію митних правопорушень, регламентують механізми запобігання, виявлення та припинення таких порушень, а також встановлюють систему взаємодії митних органів на міжнародному рівні.

Проблеми з правильною кваліфікацією митних правопорушень залишаються актуальними і часто ускладнюють притягнення до відповідальності громадян та посадових осіб підприємств через

недосконалість формулювань у законодавстві. Митне правопорушення можна визначити як протиправну, винну (умисну або необережну) дію чи бездіяльність особи, яка порушує встановлені норми митного права та завдає шкоди державним або суспільним інтересам, за яку передбачено юридичну відповідальність.

Ключовим елементом будь-якого правопорушення є саме протиправна поведінка, що реалізується через конкретні дії або бездіяльність суб'єкта, порушує суспільні відносини та шкодить правам і законним інтересам громадян, держави або суспільства. Намір або думки щодо порушення права самі по собі не є правопорушенням, поки вони не проявилися як конкретне протиправне діяння.

Митне правопорушення має характерні ознаки, притаманні будь-якому порушенню:

- суспільна небезпека діяння;
- протиправність;
- винність суб'єкта;
- деліктоздатність особи, яка вчинила порушення;
- наявність юридичної норми, що передбачає відповідальність за діяння.

У міжнародних правових актах, зокрема у Конвенції про адміністративну взаємодопомогу у сфері митних відносин, митне правопорушення визначається як будь-яке порушення або спроба порушення митного законодавства, що потребує відповідного реагування з боку компетентних органів. Таке визначення формує базу для систематизації видів порушень та розробки ефективних механізмів протидії [39].

Контрабандна злочинність є складовою економічної злочинності та має глибокі історичні корені, що простежуються ще з XVII століття на території України, коли формувалися основи єдиного ринку та встановлювалися митні бар'єри. Історично такі порушення трактувалися як контрабанда – незаконне переміщення товарів через кордон. Термін «контрабанда» походить від італійського «contraband» (de «contra» – проти, «bando» – урядовий указ) [12].

Вчені підкреслюють, що порушення митних правил – це протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, що порушує встановлений порядок переміщення товарів і транспортних засобів, митне оформлення, контроль та оподаткування. Так, І. Гуцул визначає порушення митних правил як діяння, що порушує порядок митного контролю та оформлення, а також оподаткування товарів і транспортних засобів [14]. А. Войцещук пропонує розглядати порушення митних правил як частину адміністративної деліктності, вивчаючи їх як соціально-правове явище, яке формує систему «митної деліктності» [15].

В. Хомулянський зазначає еволюційний характер адміністративної відповідальності за митні порушення та підкреслює доцільність виокремлення терміну «митна деліктність» для дослідження структурної організації порушень [53]. О. Омельчук підтримує думку про наявність у національній системі комплексної галузі права – митного права, що регламентує відповідні правопорушення [46]. Л. Дорофеева наголошує на публічно-правовому характері порушень митних правил та їхній ролі у забезпеченні організованого функціонування митної системи [25].

У широкому значенні порушення митних правил включає як злочини у митній сфері, так і адміністративні правопорушення, тоді як у вузькому визначенні – конкретизується у ст. 458 МКУ. Таке визначення є підґрунтям для класифікації та структурного аналізу митних правопорушень [38].

Для ефективного аналізу та систематизації порушень митних правил важливо виділити ключові елементи структури митного правопорушення та критерії його класифікації. Науковці підкреслюють, що розуміння таких елементів дозволяє не лише ідентифікувати конкретний вид порушення, але й правильно застосовувати заходи юридичної відповідальності до суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та громадян.

У табл. 1.1 наведено узагальнений огляд структури та класифікації митних правопорушень за різними авторами, що демонструє їхній науковий підхід до аналізу даного явища.

Таблиця 1.1. Структура та класифікація митних правопорушень за науковцями

Критерій	Зміст	Автор
Протиправна поведінка	Дія або бездіяльність, що суперечить встановленим нормам митного законодавства	І.А. Гуцул [20]
Суспільна небезпека	Шкода або загроза шкоди державним, економічним чи громадським інтересам	В. Хомулянський, [53]
Винність суб'єкта	Умисна або необережна поведінка особи, що вчинила порушення	І.А. Гуцул, [19] Л. Дорофєєва [25]
Деліктоздатність суб'єкта	Здатність особи нести юридичну відповідальність за скоєне	В.Хомулянський [54]
Нормативна база	Наявність закону, що передбачає відповідальність за конкретне діяння	В.О. Хома, В.І. Царенко [52]
Класифікація за об'єктом порушення	Переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон; митне оформлення та контроль; оподаткування митом, податками та зборами	А. Войцещук [15]
Системний підхід / митна деліктність	Розгляд порушень як підсистеми адміністративної деліктності; аналіз динаміки, території та умов вчинення	І.Бержнюк [7]
Правова самостійність митних правопорушень	Виокремлення у складі окремої галузі митного права; відмінність від кримінальних порушень	О.Омельчук [46]
Додаткова роль у забезпеченні державних інтересів	Менша суспільна небезпека порівняно з митними злочинами, але важлива для підтримки порядку у сфері митної справи	Л. Дорофєєва [25]

*Примітка. Систематизовано автором самостійно

Як видно з таблиці, митні правопорушення розглядаються як комплексне явище, що включає протиправну поведінку, суспільну небезпеку, винність та деліктоздатність суб'єкта, а також нормативне забезпечення. Різні наукові концепції дозволяють оцінити як окремі елементи правопорушення, так і їхню системну взаємодію в межах поняття «митна деліктність» [35]. Це дає змогу прогнозувати умови виникнення порушень, оцінювати їхню шкоду та розробляти ефективні заходи протидії, що є важливим для формування стійкої і безпечної системи митного контролю.

Митні правопорушення різняться за характером порушень і умовами їх вчинення. Для системного аналізу доцільно виділяти типи порушень, що дозволяє чітко визначати їхні ознаки, оцінювати потенційну шкоду та формувати заходи реагування. У табл. 1.2 наведено узагальнену класифікацію порушень митних правил за типами.

Таблиця 1.2. Класифікація порушень митних правил за типами

Тип порушення митних правил	Характеристика
Порушення митного контролю	Дії або бездіяльність, що перешкоджають проведенню митного контролю, приховування товарів або документів.
Порушення митного оформлення	Недотримання встановлених процедур декларування, неправильне заповнення митних документів, подання недостовірної інформації.
Порушення митного оподаткування	Ухилення від сплати митних платежів, податків і зборів, заниження вартості або обсягу товарів.
Контрабанда	Незаконне переміщення товарів або цінностей через митний кордон з метою уникнення контролю чи оподаткування.
Порушення правил тимчасового ввезення/вивезення	Недотримання умов тимчасового ввезення або вивезення товарів, порушення строків або порядку використання.
Порушення порядку транзиту	Недотримання вимог щодо переміщення товарів через митну територію, порушення маршрутів або строків транзиту.
Порушення правил митної безпеки	Вчинення дій, що загрожують безпеці митних операцій, державним або економічним інтересам.

*Примітка. Побудовано на основі [52]

Як видно з таблиці, класифікація за типами дозволяє чітко визначити ознаки кожного порушення, їхню юридичну природу та правові наслідки. Це забезпечує систематизацію порушень митних правил, сприяє кращому розумінню їхньої суті та допомагає у подальшому правовому регулюванні й контролі у сфері митної діяльності.

Митні правопорушення належать до числа найпоширеніших та найнебезпечніших відхилень у сфері суспільних відносин, що безпосередньо впливають на фінансову стабільність держави. Незаконне переміщення через митний кордон товарів, транспортних засобів, наркотичних засобів, зброї, боєприпасів, вибухових речовин, а також культурних та історичних цінностей створює загрозу не лише безпеці країни, а й призводить до значних фінансових втрат державного бюджету через недоотримання митних платежів.

Для України питання протидії митним правопорушенням зосереджено на впровадженні ефективних механізмів митного контролю, використанні сучасних технічних та спеціальних засобів виявлення предметів контрабанди, а також застосуванні мотиваційних та антикорупційних механізмів у діяльності митних служб. Значну роль у цьому відіграє імплементація міжнародних стандартів і регламентів, що розроблялися протягом десятиліть і закріплені в конвенціях, директивах та регламентах міжнародного рівня.

Міжнародне законодавство у сфері митної справи регламентує стандарти та процедури боротьби з митними порушеннями. Важливе значення мають такі організації, як Всесвітня митна організація (WCO) та Світова організація торгівлі (WTO), членство у яких визначає нормативну базу для України [2]. Серед ключових міжнародних документів, що регулюють боротьбу з митними правопорушеннями, слід виділити:

- Конвенцію про створення Ради митного співробітництва (1950 р.), до якої Україна приєдналася у 1992 р., що заклала основи функціонування Ради та Всесвітньої митної організації [28];

- Міжнародну конвенцію про спрощення і гармонізацію митних процедур (Київська конвенція, 1973 р.), приєднання України до якої відбулося у 2006 р. Конвенція визначає порядок встановлення митних правопорушень, їх розслідування та можливість адміністративного врегулювання незначних порушень [41];

- Міжнародну конвенцію про взаємну адміністративну допомогу у запобіганні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства

(Найробська конвенція, 1980 р.), до якої Україна приєдналася у 2000 р. Конвенція підкреслює важливість міжнародного співробітництва у протидії митним правопорушенням, що становлять загрозу економічним та фіскальним інтересам держав [39].

Українське митне законодавство значною мірою гармонізоване з положеннями Кіотської та Найробської конвенцій, що забезпечує уніфікований підхід до визначення порядку дій митних органів у разі виявлення порушень, оформлення адміністративних матеріалів та застосування механізмів врегулювання окремих незначних правопорушень. Запровадження таких стандартів сприяє підвищенню прозорості митних процедур і формуванню єдиних підходів до кваліфікації правопорушень. У цьому контексті систематизація та класифікація митних правопорушень відіграють важливу методологічну роль, оскільки дозволяють окреслити їхню структуру, визначити масштаби впливу на фінансову безпеку держави та ідентифікувати чинники, що призводять до недонадходжень у державний бюджет. Саме тому рис. 1.1 узагальнює основні типи митних правопорушень, відображаючи їх зміст і взаємозв'язки у структурі митної деліктності.

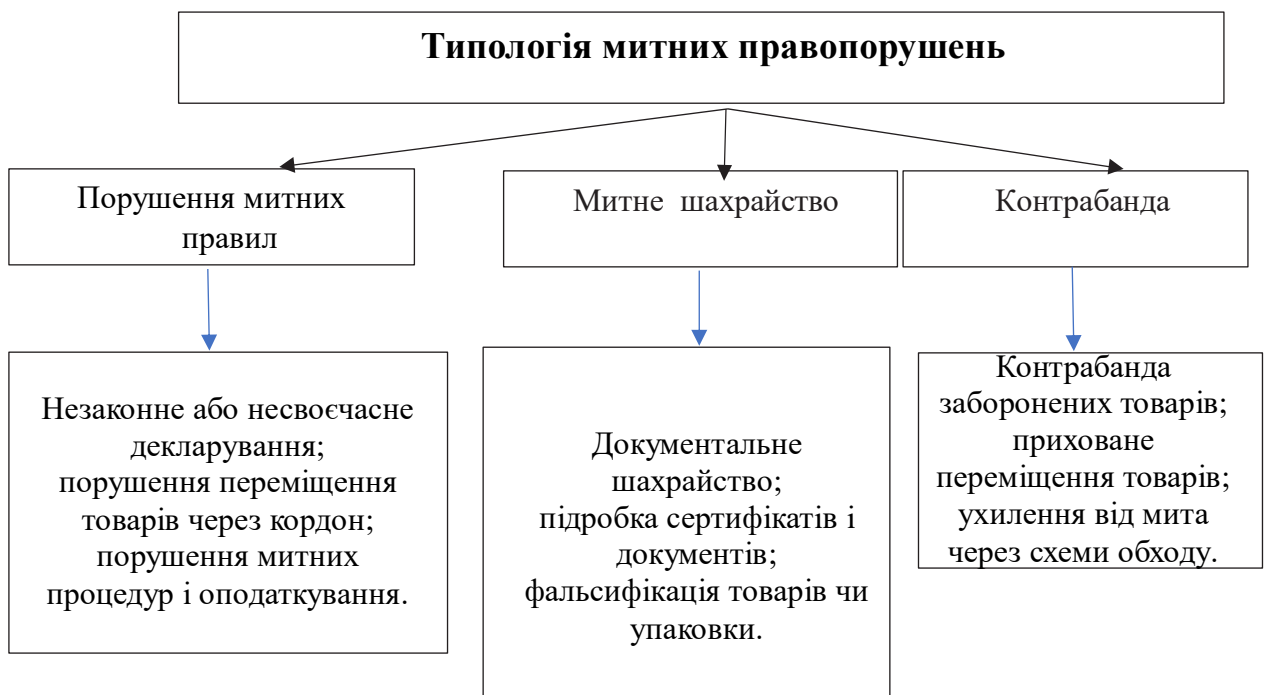

Рис. 1.1. – Митні правопорушення відповідно до Найробської конвенції.

*Примітка. Побудовано на основі [39; 41]

Рисунок відображає логіку побудови системи митних правопорушень та дає можливість простежити їх внутрішню диференціацію за ключовими ознаками. У структурованому вигляді показано, як окремі категорії протиправних діянь співвідносяться між собою та якими характеристиками визначається їх місце в загальній системі регулювання митної діяльності. Подане групування дозволяє чіткіше окреслити зміст кожного виду порушень, виявити їх специфіку та потенційний рівень суспільної і економічної шкоди. Такий аналітичний виклад сприяє поглибленому розумінню природи девіантної поведінки у сфері зовнішньоекономічних операцій, полегшує подальший аналіз правозастосовної практики та формування ефективних механізмів реагування з боку митних органів.

Митні правопорушення, що охоплюють різні форми незаконних дій при переміщенні товарів через митний кордон, у сучасній практиці дедалі частіше визначаються поняттям «митне шахрайство». Воно відображає не лише спосіб вчинення порушення, а й його економічні наслідки, передусім недоотримання митних платежів і прямі втрати державного бюджету. У міжнародних документах, зокрема Найробській конвенції 1980 року, митні правопорушення поділяють на шахрайські дії (підробка документів, фальсифікація товарної інформації, подання неправдивих даних) та порушення, пов'язані з контрабандою [39]. Така диференціація дозволяє державам-учасницям оперативно обмінюватися інформацією про нові методи ухилення від митного контролю та оперативно реагувати на загрози, що мають безпосередній фінансовий ефект для держави.

Особливе значення у міжнародних актах приділяється незаконному переміщенню товарів підвищеної ризиковості – наркотичних засобів, культурних цінностей, товарів із високою ставкою мита. Такі правопорушення завдають шкоди не лише державній безпеці, а й бюджетній системі, оскільки супроводжуються масштабними втратами податкових та митних надходжень.

Окремі міжнародні угоди, зокрема конвенції щодо класифікації товарів та тимчасового ввезення, визначають стандарти виконання митних процедур і рамки відповідальності у разі їх порушення. Вони спрямовані на забезпечення прозорості торговельних потоків, що є важливим чинником запобігання фінансовим зловживанням. Механізми міжнародного співробітництва у протидії митним правопорушенням передбачають обмін інформацією, контрольовані поставки та спільні розслідування, що дозволяє підвищувати ефективність виявлення схем ухилення від сплати митних платежів.

Важливим напрямом є впровадження стандартів безпеки міжнародної торгівлі, включаючи попереднє електронне декларування, управління ризиками та технічні засоби контролю. Такі заходи сприяють своєчасному виявленню правопорушень та мінімізації бюджетних втрат. У цьому контексті інститут авторизованого економічного оператора, що діє в Україні, є одним із механізмів зниження митних ризиків та підвищення дисципліни учасників зовнішньоекономічної діяльності [30].

Проблематика протидії митним правопорушенням також охоплює боротьбу з корупцією у митних органах, оскільки службові зловживання безпосередньо впливають на обсяг недоотриманих бюджетних коштів. Міжнародні акти, що регулюють етичні стандарти митної служби, закладають основу для формування прозорих процедур і підвищення відповідальності посадових осіб.

У країнах Європейського Союзу протидія митним правопорушенням здійснюється в межах єдиної нормативної системи, орієнтованої на запобігання шахрайству, захист фінансових інтересів та уніфікацію методів контролю. Такий підхід демонструє ефективність у зменшенні бюджетних втрат і забезпеченні стабільності зовнішньоторговельних операцій [43].

Отже, міжнародно-правові механізми регулювання митних правопорушень спрямовані на створення умов, за яких бюджетні втрати від незаконних дій суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності мінімізуються, а

митні органи отримують інструменти для своєчасного контролю та реагування.

1.2. Характеристика запобігання та протидії митним правопорушенням як фактору національної безпеки в умовах європейської інтеграції України

В умовах глобалізації та посилення міжнародної економічної взаємодії питання захисту економічної безпеки України набуває особливої важливості. Митна система, яка виконує не лише фіскальні, а й контрольні та регуляторні функції, відіграє ключову роль у запобіганні загрозам, що виникають у сфері зовнішньоекономічних відносин. Від ефективності діяльності митних органів залежить стабільність бюджетних надходжень, захист внутрішнього ринку та рівень прозорості переміщення товарів через державний кордон.

У науковій літературі митна безпека розглядається як складова економічної безпеки держави, що забезпечує захищеність митного простору, митних кордонів, а також стабільність функціонування зовнішньоекономічної діяльності. Вона охоплює стан захищеності інтересів держави від загроз, пов'язаних із переміщенням товарів, транспортних засобів та валютних цінностей через державний кордон [20].

Митні правопорушення у теорії адміністративного та кримінального права визначаються як протиправні діяння, що порушують встановлений порядок переміщення товарів та предметів через митний кордон, заподіюють шкоду митним інтересам держави та спрямовані на ухилення від контролю чи сплати митних платежів. Їх характерною ознакою є спрямованість на порушення економічних та регуляторних функцій держави.

У наукових джерелах поняття «запобігання» митним правопорушенням трактується як систему упереджувальних заходів, спрямованих на недопущення їх виникнення шляхом усунення причин і умов правопорушної поведінки. Натомість «протидія» розглядається як діяльність, що охоплює виявлення,

фіксацію, припинення та розслідування вже вчинених порушень. Відмінність між ними полягає у превентивному спрямуванні першої та реактивному — другій [8].

У межах теорії національної безпеки митні правопорушення розглядаються як елемент загроз економічній безпеці держави. Відповідно до системного підходу, економічна безпека є базовим компонентом національної безпеки, оскільки забезпечує фінансову стабільність, конкурентоспроможність економіки та стійкість державних інститутів [35].

З позиції теорії ризиків, порушення митних правил формують низку дестабілізуючих чинників: недоотримання бюджетних надходжень, посилення тіньових економічних процесів, спотворення умов конкуренції та виникнення корупційних практик. Накопичення таких ризиків послаблює інституційні механізми держави, що створює загрози національній безпеці в ширшому вимірі. Запобігання та протидія митним правопорушенням виступають ключовими елементами економічної політики, спрямованої на забезпечення стабільності фінансової системи й захисту національних інтересів.

Митний кодекс України визначає митну справу як складову державної політики у сфері національної безпеки, що підкреслює стратегічну роль митних органів у протидії загрозам економічного характеру [38]. Одними з найбільш ризикогенних явищ є контрабанда, ухилення від сплати митних платежів, заниження митної вартості та тіньові схеми ввезення товарів. Такі правопорушення завдають значних збитків державі, послаблюють конкурентоспроможність легального бізнесу та формують корупційні ризики.

У науковій літературі митні правопорушення класифікують за різними критеріями:

- за об'єктом посягання виокремлюють порушення, пов'язані з ухиленням від сплати митних платежів, незаконним переміщенням товарів, порушенням режимів переміщення або умов митного контролю;

- за способом вчинення виділяють приховане переміщення товарів, подання недостовірних відомостей про їх характеристики, використання підроблених документів, недекларування або заниження митної вартості;

- за формами прояву митні правопорушення поділяють на контрабанду, адміністративні порушення митних правил та злочини, пов'язані з незаконним обігом товарів.

У теорії державного управління така класифікація дає можливість глибше розуміти природу правопорушень, виявляти їхні структурні особливості та формувати відповідні моделі превенції [6].

У контексті європейської інтеграції України зростає необхідність гармонізації митної політики з нормами та стандартами ЄС. Європейські підходи передбачають застосування сучасних методів управління ризиками, цифровізації процедур, попереднього електронного декларування та прозорого моніторингу ланцюгів постачання. Імплементация цих механізмів сприяє підвищенню здатності держави виявляти та запобігати митним правопорушенням на ранніх етапах, а також мінімізує вплив людського чинника [27].

Питання запобігання та протидії митним правопорушенням розглядається крізь призму низки концептуальних підходів, що дозволяють по-різному інтерпретувати природу порушень та механізми їх нейтралізації. Систематизація цих підходів є необхідною для формування цілісного теоретичного підґрунтя митної безпеки держави.

Провідним у даній сфері є адміністративно-правовий підхід, який трактує запобігання митним правопорушенням як елемент публічно-правового регулювання. У межах цього підходу увага зосереджується на нормативно встановлених повноваженнях митних органів, адміністративно-правових процедурах контролю, механізмах застосування примусових заходів, а також на ефективності системи юридичної відповідальності.

Кримінологічний підхід пропонує інше пояснення природи митних правопорушень, розглядаючи їх як соціально обумовлене явище. Основна

увага приділяється дослідженню причин девіантної поведінки, впливу економічних та соціальних чинників на формування мотивації до порушення митних правил, а також аналізу криміногенних середовищ, пов'язаних з контрабандою, заниженням митної вартості чи ухиленням від сплати платежів.

Інформаційно-аналітичний підхід зосереджений на використанні даних, систематизації інформаційних потоків та застосуванні методів оцінки ризиків. Він розглядає запобігання митним правопорушенням як процес обробки інформації, спрямований на ідентифікацію потенційних загроз. Центральним елементом цього підходу виступає аналітична діяльність митних органів, що включає моделювання поведінки суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, прогнозування можливих схем ухилення та прийняття управлінських рішень на основі структурованих даних.

Завершує концептуальний спектр інституційний підхід, який розглядає митну систему як цілісний інститут, що функціонує в межах державного та міжнародного адміністративного простору. У його межах запобігання правопорушенням залежить від організаційної структури митної служби, рівня її інституційної спроможності, взаємодії з іншими правоохоронними та контролюючими органами, а також від здатності забезпечувати узгодженість норм, процедур та управлінських практик. Такий підхід акцентує на важливості інституційної стабільності та ефективного механізму координації дій.

У сукупності наведені підходи формують багатовимірну теоретичну модель запобігання та протидії митним правопорушенням, що дозволяє не лише пояснити їхню природу, а й обґрунтувати напрями вдосконалення митної політики у сфері забезпечення економічної та національної безпеки [52].

Важливість протидії порушенням митних правил на сучасному етапі визнається як на національному, так і на міжнародному рівні. Активізація зовнішньоекономічних зв'язків, зростання обсягів транснаціональної торгівлі та поглиблення глобалізаційних процесів утворюють нові ризики та виклики для системи контролю за переміщенням товарів через митні кордони. За таких

умов традиційні механізми виявлення та припинення митних правопорушень поступово втрачають ефективність, що обумовлює необхідність упровадження інноваційних підходів, сучасних інформаційно-аналітичних технологій та вдосконалених методів превенції [46].

Забезпечення митної безпеки як комплексної складової економічної та національної безпеки держави ґрунтується на певних базових принципах, що закріплені у науковій доктрині, міжнародних стандартах та нормативно-правових актах у сфері митної справи, які визначають логіку функціонування системи митного контролю, спрямовують діяльність митних органів та формують підхід до організації превентивних і контрольних процедур (табл. 1.3).

Таблиця 1.3. Основні принципи забезпечення митної безпеки

Принцип	Зміст і теоретична характеристика
Законності	Передбачає неухильне дотримання норм митного, адміністративного та міжнародного права всіма учасниками митних правовідносин, що гарантує правову визначеність і передбачуваність процедур контролю.
Ризик-орієнтованості	Вимагає концентрації ресурсів на товарах, операціях і суб'єктах із підвищеною ймовірністю порушень, що відповідає міжнародним стандартам управління ризиками та забезпечує раціональний розподіл контрольних заходів.
Пропорційності	Забезпечує баланс між необхідністю контролю та свободою зовнішньоекономічної діяльності, недопущення надмірного втручання держави та зменшення адміністративного навантаження на добросовісних суб'єктів.
Взаємодії та координації	Підкреслює важливість узгоджених дій між митними, правоохоронними, фіскальними органами та міжнародними інституціями у процесі запобігання та протидії правопорушенням.
Невідворотності контролю	Передбачає забезпечення суцільного, системного й послідовного контролю за переміщенням товарів і транспортних засобів через кордон, що мінімізує можливість уникнення перевірок.

*Примітка. Побудовано на основі [37]

Сукупність наведених принципів формує концептуальну основу для побудови ефективної системи митної безпеки, слугує орієнтиром для

розроблення превентивних заходів та визначає критерії оцінювання результативності діяльності митних органів у сфері запобігання та протидії митним правопорушенням [37].

Як наслідок, ефективність протидії митним правопорушенням безпосередньо впливає на економічну безпеку держави, оскільки своєчасне виявлення та нейтралізація ризиків дозволяє мінімізувати фінансові втрати бюджету та запобігти негативному впливу на внутрішній ринок. В умовах європейської інтеграції України особливо важливим є гармонізація національних митних процедур із стандартами ЄС, що забезпечує прозорість зовнішньоекономічної діяльності та підвищує довіру до державних органів з боку бізнесу та міжнародних партнерів.

Отже, характеристика запобігання та протидії митним правопорушенням підтверджує їхню ключову роль у забезпеченні національної безпеки України. Своєчасне впровадження сучасних підходів до контролю, управління ризиками та інтеграції в європейські стандарти митного адміністрування є необхідною умовою зміцнення економічної безпеки та захисту фінансових інтересів держави в умовах глобалізації та геополітичних викликів.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ФІНАНСОВИХ ВТРАТ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ НА МАТЕРІАЛАХ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ МИТНИЦІ

2.1. Особливості формування та використання фінансових ресурсів Хмельницької митниці

Фінансове забезпечення діяльності Хмельницької митниці здійснюється відповідно до Бюджетного кодексу України [6], Митного кодексу України [38] та нормативних актів Міністерства фінансів і Державної митної служби. Митниця є розпорядником бюджетних коштів нижчого рівня, фінансування якої здійснюється за рахунок коштів державного бюджету України через Державну митну службу.

Основними напрямками використання бюджетних асигнувань є:

- виплата заробітної плати працівникам та нарахування на неї;
- утримання адміністративних приміщень, комунальні послуги та енергоносії;
- закупівля технічних засобів митного контролю;
- забезпечення службового транспорту;
- підвищення кваліфікації персоналу.

Хмельницька митниця є важливою складовою фінансової системи регіону, оскільки забезпечує наповнення дохідної частини державного бюджету за рахунок адміністрування митних платежів (ПДВ, ввізного мита, акцизного податку, екологічного збору тощо).

Фінансово-економічні результати діяльності Хмельницької митниці визначаються насамперед обсягами митних платежів, які надходять до Державного бюджету України. Основними джерелами таких надходжень є мито, акцизний податок, податок на додану вартість, інші митні збори, а також суми штрафів і донарахувань за порушення митного законодавства [24].

Аналіз фінансових показників дає можливість оцінити рівень ефективності діяльності митниці, її спроможність забезпечувати виконання

планових завдань, а також виявити динаміку змін у надходженнях митних платежів та у фінансуванні її діяльності з державного бюджету.

У процесі діяльності Хмельницької митниці спостерігається стале зростання обсягів митних надходжень, що зумовлено як активізацією зовнішньоекономічної діяльності підприємств регіону, так і посиленням контролю з боку підрозділів митниці, зокрема Управління боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил.

Для оцінки результативності роботи Хмельницької митниці доцільно проаналізувати динаміку основних фінансово-економічних показників її діяльності за останні три роки. У зв'язку з тим, що митниця є державною установою, основним критерієм ефективності її роботи виступають обсяги надходжень митних платежів до Державного бюджету України, суми донарахованих платежів, штрафів, а також кількість виявлених порушень митних правил [23].

Додатково слід зазначити, що ефективність фінансової діяльності митниці значною мірою залежить від організації системи контролю та управління ризиками, які можуть впливати на своєчасність і повноту надходжень до бюджету. Виявлення та запобігання порушенням митного законодавства дозволяє мінімізувати фінансові втрати та підвищити прозорість процедур адміністрування платежів.

Аналіз кількісних та структурних показників надходжень за останні п'ять років дає можливість оцінити реальний внесок Хмельницької митниці у доходи державного бюджету та визначити пріоритетні напрямки підвищення ефективності її діяльності. Узагальнені дані щодо цих показників наведено у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1. Аналіз основних фінансових показників діяльності Хмельницької митниці за 2020–2024 рр.

Показники	2020	У %	2021	У %	2022	У %	2023	У %	2024	У % до
	р.	до	р.	до	р.	до	р.	до	р.	попер.
		попер.		попер.		попер.		попер.		року
		року		року		року		року		року
Надходження митних платежів до держбюджету млн грн	5 400	–	5 800	107,4	6 200	106,9	7 100	114,5	7 850	110,6
Сума донарахованих митних платежів млн грн	15,2	–	17,0	111,8	18,5	108,8	21,0	113,5	24,7	117,6
Сума штрафів, накладених за порушення митних правил млн грн	3,2	–	3,7	115,6	4,1	110,8	5,2	126,8	6,0	115,4
Кількість справ про порушення митних правил од.	280	–	295	105,4	312	105,8	367	117,6	402	109,5
Витрати на забезпечення діяльності митниці млн грн	110	–	115	104,5	120	104,3	135	112,5	145	107,4
Чисельність працівників осіб	1 100	–	1 110	100,9	1 120	100,9	1 140	101,8	1 160	101,8
Виробіток одного працівника (надходження / осіб) млн грн/особу	4,91	–	5,22	106,3	5,54	106,1				

*Примітка. Побудовано на основі даних [24]

Як видно з даних таблиці 1.1, діяльність Хмельницької митниці у 2020–2024 роках характеризується позитивною динамікою. Загальний обсяг митних надходжень до державного бюджету щороку збільшується, що свідчить про ефективність здійснення митного контролю та вдосконалення процедур адміністрування платежів. Зростання сум донарахованих митних платежів і штрафів підтверджує активну роботу Управління боротьби з контрабандою та

порушеннями митних правил, спрямовану на виявлення та запобігання фінансовим правопорушенням у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Водночас зростання кількості виявлених порушень митних правил та суми накладених штрафів свідчить про активну діяльність Управління боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил, яке систематично здійснює заходи з виявлення схем ухилення від сплати митних платежів та протидії незаконному переміщенню товарів (Додаток А).

Збільшення обсягів донарахованих платежів відображає підвищення ефективності митного контролю та результативність пост-аудитних перевірок. Витрати на забезпечення діяльності митниці зростали поступово: у 2023 році на 12,5 %, а у 2024 році – ще на 7,4 %. Це пояснюється підвищенням цін на енергоносії, оновленням матеріально-технічної бази та забезпеченням належних умов праці для персоналу [24].

Показник виробітку на одного працівника демонструє позитивну динаміку, що свідчить про підвищення результативності роботи персоналу, ефективне управління ресурсами та зростання рівня професійної підготовки співробітників митниці. Загалом аналіз фінансових показників свідчить про стабільну роботу митниці та підвищення ефективності виконання покладених на неї функцій.

За офіційними даними Державної митної служби України, протягом 2024 року Хмельницькою митницею до державного бюджету перераховано 6,37 млрд грн митних платежів, що на 11,4 % більше, ніж у 2023 році (5,72 млрд грн). У структурі надходжень переважає податок на додану вартість із ввезених товарів (понад 77 % загальних сум) [24].

У 2020–2024 роках спостерігалось стабільне зростання митних надходжень. Лише за 2020 рік надходження склали 5,40 млрд грн, у 2021 році – 5,80 млрд грн, у 2022 році – 6,20 млрд грн, у 2023 році – 7,10 млрд грн, а у 2024 році – 7,85 млрд грн. Така динаміка свідчить про поступове зміцнення фінансового потенціалу митниці та підвищення ефективності адміністрування митних платежів [24].

Позитивна тенденція зростання фінансових показників обумовлена збільшенням обсягів імпортно-експортних операцій у регіоні, удосконаленням процедур електронного декларування, впровадженням сучасних систем управління ризиками та підвищенням контролю за правомірністю митного оформлення товарів.

Хмельницька митниця є важливим учасником формування доходів державного бюджету, оскільки забезпечує сплату митних платежів, податку на додану вартість із імпортних операцій, акцизного податку та ввізного мита. Ефективність її діяльності безпосередньо впливає на виконання доходної частини бюджету держави та стабільність фінансової системи.

Для оцінки масштабів діяльності митниці доцільно аналізувати динаміку обсягу та структури основних видів послуг, пов'язаних із митним оформленням, у 2020–2024 роках. Це дозволяє визначити ефективність контролю, своєчасність адміністрування платежів і рівень протидії порушенням митних правил (рис. 2.1).

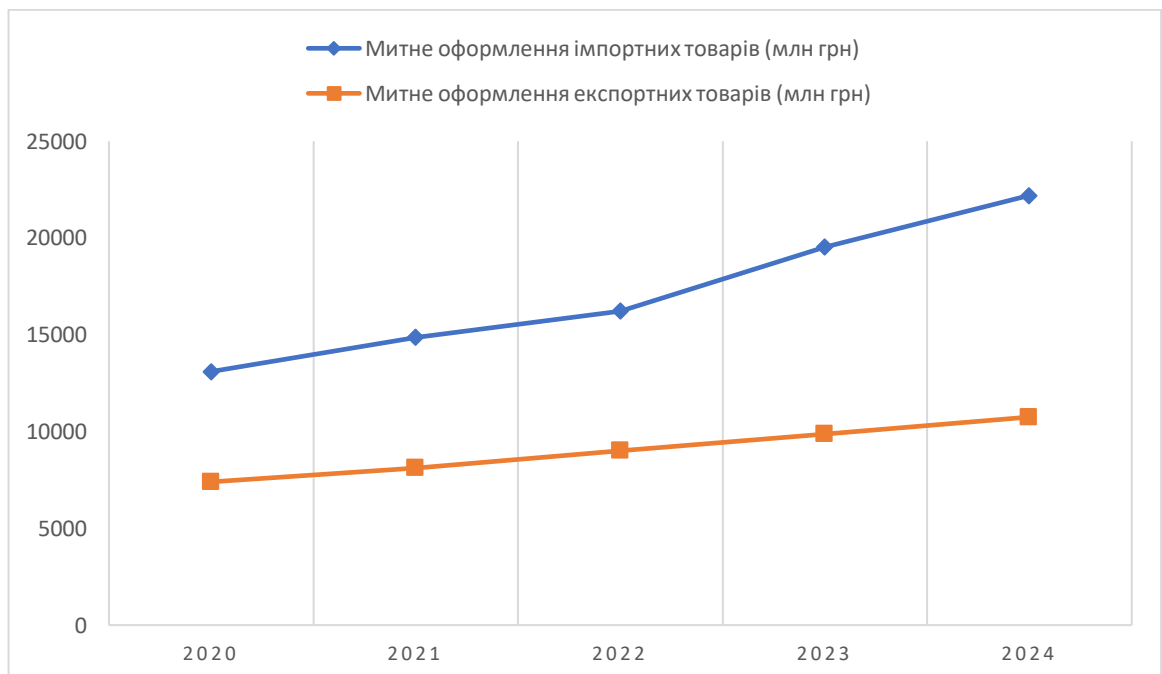

Рисунок 2.1 – Динаміка обсягу та структури реалізації основних видів послуг Хмельницької митниці за 2020–2024 рр.

*Примітка. Побудовано на основі даних [24]

У 2024 році спостерігається зростання всіх ключових показників діяльності Хмельницької митниці порівняно з 2020 роком. Найбільше зростання відбулося за напрямом надходжень митних платежів до бюджету (+45,4 %), що свідчить про підвищення ефективності адміністрування митних надходжень. Водночас митне оформлення імпортованих товарів залишається домінуючим видом діяльності, займаючи понад 46 % у структурі всіх операцій [24].

Динаміка показників свідчить про поступове відновлення зовнішньоекономічної активності у регіоні після складних 2022–2023 років, пов'язаних із геополітичними та логістичними обмеженнями. Це підтверджує стабільність фінансового забезпечення митниці та зростання обсягу її діяльності, що створює основу для подальшого підвищення ефективності контролю та протидії митним правопорушенням.

Разом із тим, зберігаються виклики щодо зменшення фінансових втрат бюджету внаслідок порушень митного законодавства. Саме це питання буде розглянуто у наступних підрозділах, оскільки ефективність фінансової діяльності митниці безпосередньо залежить від рівня дотримання правил суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності.

Фінансування діяльності Хмельницької митниці здійснюється за рахунок коштів державного бюджету України відповідно до бюджетної програми «Забезпечення здійснення митної політики» (код 3507010). Розпорядником коштів вищого рівня є Державна митна служба України, а Хмельницька митниця виступає розпорядником коштів нижчого рівня.

Основна частина видатків припадає на оплату праці працівників, нарахування на заробітну плату, оплату комунальних послуг та енергоносіїв, а також закупівлю технічних засобів митного контролю (інспекційно-доглядові комплекси, сканери, серверне обладнання, засоби зв'язку).

За даними Державної казначейської служби, у 2024 році загальний обсяг видатків на утримання регіональних митниць становив понад 6,8 млрд грн, що на 5,7 % більше, ніж у 2023 році [26]. У структурі цих видатків:

- заробітна плата – 74 %;
- комунальні послуги та енергоносії – 8 %;
- закупівля обладнання та ремонт приміщень – 6 %;
- інші поточні витрати – 12 %.

Видатки на діяльність Хмельницької митниці свідчать про спрямованість ресурсів на забезпечення ефективного функціонування органу та підвищення якості митного контролю. Основна частина коштів використовується на оплату праці персоналу та нарахування на заробітну плату, що забезпечує стабільну мотивацію працівників. Водночас частина фінансування спрямовується на комунальні послуги та енергоносії, а також на придбання та оновлення технічних засобів митного контролю. Така структура видатків дозволяє забезпечувати баланс між підтримкою кадрового потенціалу та модернізацією матеріально-технічної бази митниці (рис. 2.2).

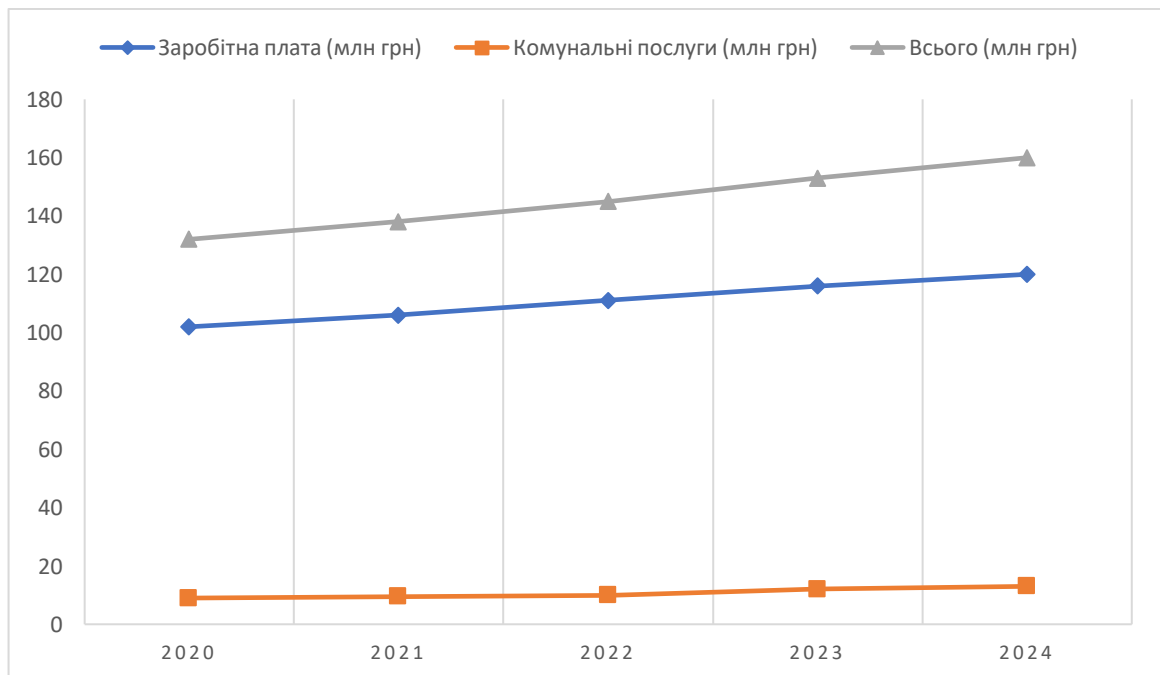

Рисунок 2.2. – Структура кошторису Хмельницької митниці за 2020–2024 рр.

*Примітка. Побудовано на основі даних [24]

Аналіз рис. 2.2 демонструє, що основну частку бюджету Хмельницької митниці складає оплата праці (понад 120 млн грн), що забезпечує стабільну роботу персоналу. Комунальні послуги та енергоносії займають близько 13 млн грн, а матеріально-технічне забезпечення та обслуговування митних постів – 10 млн грн. Незначна частка капітальних видатків обмежує можливості модернізації обладнання та впровадження інноваційних технологій контролю, що потребує додаткового планування фінансових ресурсів у майбутньому.

Згідно з даними рисунка, домінуючу частку видатків займає заробітна плата (74 %), що підкреслює значення людського ресурсу для ефективного виконання функцій митниці. Комунальні послуги та енергоносії складають 8 %, витрати на закупівлю обладнання та ремонт приміщень – 6 %, а інші поточні видатки – 12 %, включаючи адміністративні та організаційні потреби [24].

Загалом структура видатків відображає пріоритети Хмельницької митниці у підтримці функціональної спроможності та забезпеченні ефективного контролю за дотриманням митного законодавства, водночас показує потребу у збільшенні капітальних інвестицій для модернізації технічної бази.

Фінансування діяльності Хмельницької митниці здійснюється за рахунок бюджетних асигнувань державного бюджету України, що передаються через Державна митна служба України як розпоряднику вищого рівня. Ці кошти призначені для оплати праці працівників, забезпечення матеріально-технічного оснащення митниці, транспорту та комунальних витрат. Ефективність структури цих витрат є ключовою для забезпечення функціонування митниці та реалізації її контролюючих функцій, зокрема у сфері боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил.

Хоча окремі дані щодо витрат конкретно Хмельницької митниці є обмеженими у відкритих джерелах, за даними «Shadow Report» щодо регіональних митниць у 2024 році бюджетна програма «Забезпечення здійснення митної політики» передбачала для Хмельницької митниці асигнування близько 75,05 млн грн (за даними про частку регіональної митниці) у межах загального фонду [26].

Загальнодержавні показники також свідчать про зростання навантаження на митну службу: у 2023 році Державна митна служба України перерахувала до держбюджету 459,8 млрд грн, що на 52,9 % більше, ніж у 2022 році [24]. Це означає, що митниці, в тому числі Хмельницька, працюють у режимі збільшеного навантаження, що потребує відповідного збільшення витрат на забезпечення діяльності (Додаток Б).

Виходячи із зазначених даних, можна припустити, що витрати Хмельницької митниці мали тенденцію до зростання у 2022-2024 роках, хоча частина коштів спрямовувалась на поточну діяльність (заробітна плата, комунальні платежі), а капітальні та інвестиційні витрати залишались обмеженими. Така ситуація створює ризик недостатнього технічного та інформаційного забезпечення митниці, що може впливати на можливість ефективно протидіяти митним правопорушенням.

Таким чином, аналіз кошторису витрат Хмельницької митниці показує, що фінансування здійснюється, однак існує потреба в оптимізації структури витрат з акцентом на модернізацію технічної бази, підвищення інформаційної оснащеності та ефективне використання бюджетних ресурсів для зменшення фінансових втрат державного бюджету через порушення митних правил.

2.2. Аналіз поширених схем ухилення від сплати митних платежів та їх вплив на бюджет

Поширені схеми ухилення від сплати митних платежів становлять одну з найбільш серйозних загроз для фінансової безпеки держави та ефективного наповнення державного бюджету. В умовах глобалізації та активізації міжнародної торгівлі порушники все частіше використовують складні комбінації методів для зменшення митних платежів, приховування товарів або зміни їх класифікації, що значно ускладнює роботу митних органів.

Серед найпоширеніших схем можна виділити заниження митної вартості товарів, неправильне декларування коду товару за УКТ ЗЕД, використання

транзитних операцій для приховування кінцевого пункту призначення та переміщення заборонених або обмежених до ввезення товарів. Такі порушення не лише зменшують надходження до державного бюджету, а й створюють додаткові ризики для національної економіки, стимулюючи тіньові схеми та нелегальний товарообіг.

Важливим аспектом аналізу є також використання фіктивних підприємств і підставних осіб для укладання контрактів або здійснення імпортно-експортних операцій. Ці практики дозволяють мінімізувати податкові зобов'язання та уникнути контролю з боку митних органів. Внаслідок цього державний бюджет недоотримує значні суми митних платежів, що ускладнює фінансування соціальних програм, інфраструктурних проєктів та інших напрямів державної діяльності [23].

Ефективна протидія таким схемам потребує комплексного підходу, який включає посилення аналітичної роботи митних органів, автоматизацію процедур контролю, впровадження систем управління ризиками та тісну співпрацю з іншими державними і правоохоронними структурами, а також активну міжнародну взаємодію для обміну інформацією та досвідом.

Діяльність митних органів Хмельницької митниці у сфері протидії порушенням митних правил є ключовим елементом забезпечення фінансової безпеки держави. Виявлення та документування порушень дозволяє не лише притягувати винних до відповідальності, а й попереджати подальші спроби ухилення від сплати митних платежів. Одним із основних завдань є контроль за повнотою митних надходжень до державного бюджету, а також оцінка ефективності роботи служб, які відповідають за митний контроль, електронне декларування та адміністрування митних платежів.

Динаміка виявлених порушень митних правил та пов'язаних фінансових втрат державного бюджету за 2020–2024 рр. відображає основні проблеми у сфері адміністрування митних платежів і протидії контрабанді [24]. Аналіз графіку дозволяє оцінити тенденції змін кількості порушень та обсягів фінансових втрат, що є важливим для визначення ефективності роботи митних

органів і планування заходів із запобігання порушенням. Особлива увага приділяється схемам ухилення від сплати митних платежів, таким як заниження митної вартості товарів, фальсифікація документів та інші маніпуляції при здійсненні зовнішньоекономічних операцій.

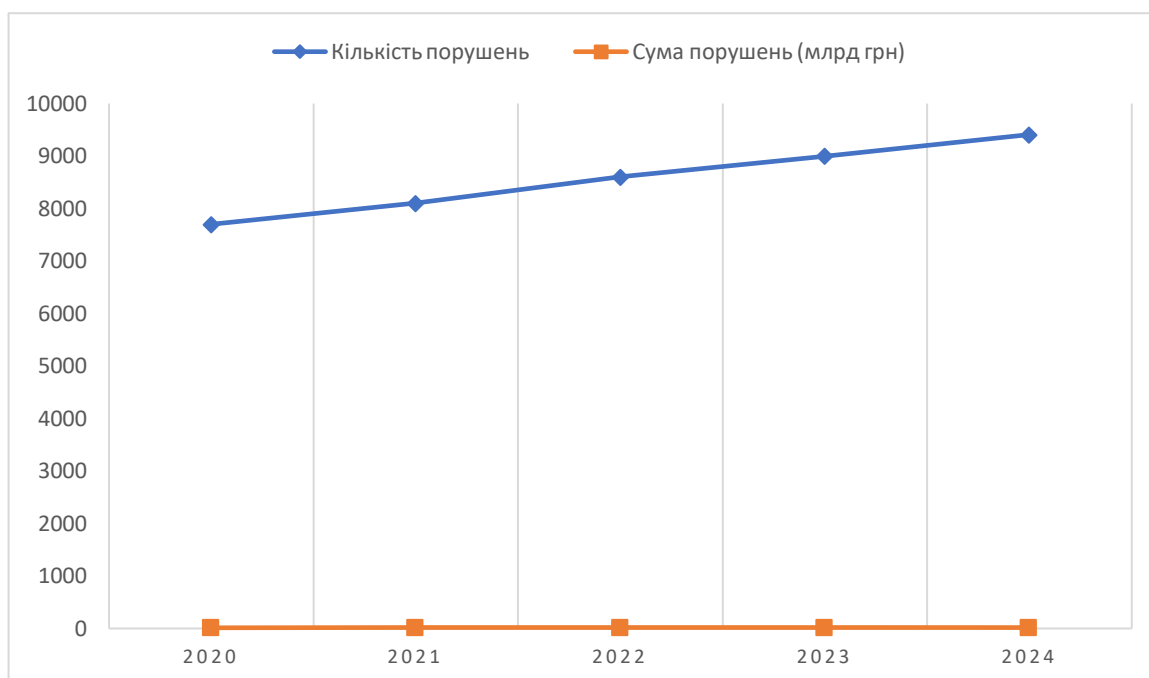

Рисунок 2.3. – Динаміка виявлених порушень митних правил в Україні за 2020–2024 рр.

*Примітка. Побудовано на основі даних [5]

Аналіз рис. 2.3 свідчить, що у 2020–2021 рр. рівень порушень залишався відносно стабільним, що відображало сталість у роботі митних процедур та контрольних механізмів. Починаючи з 2022 р., зафіксовано значне збільшення кількості порушень, пов'язане як із посиленням діяльності митних органів, так і зі змінами у зовнішньоекономічних потоках через геополітичні та економічні фактори. У 2023–2024 рр. тенденція до зростання збереглася, що свідчить про активні заходи митниці щодо виявлення схем ухилення від сплати митних платежів [24].

Поглиблений розгляд демонструє, що головними джерелами фінансових втрат є заниження митної вартості, підробка документів та застосування

складних схем для незаконного переміщення товарів. Тимчасове вилучення предметів правопорушень частково компенсує збитки, проте ці обсяги значно менші за загальну суму порушень. Результативність накладення адміністративних стягнень і передача справ до суду безпосередньо впливає на надходження до бюджету та свідчить про ефективність контролю. Загалом, рис. 2.3 підкреслює необхідність вдосконалення управління ризиками, посилення нагляду за дотриманням митного законодавства та впровадження сучасних технологій для зменшення фінансових втрат держави.

Для детальної оцінки фінансового впливу митних правопорушень необхідно розглянути розподіл предметів, які найчастіше виявляються під час контролю. Аналіз категорій вилучених або виявлених товарів дозволяє визначити пріоритетні напрями діяльності митниці, оцінити масштаби втрат бюджету та спрямувати ресурси на підвищення ефективності запобігання порушенням. На основі даних Державної митної служби України підготовлено рис. 2.4, який показує структуру предметів порушень та сум тимчасового вилучення за 2020–2024 рр [24].

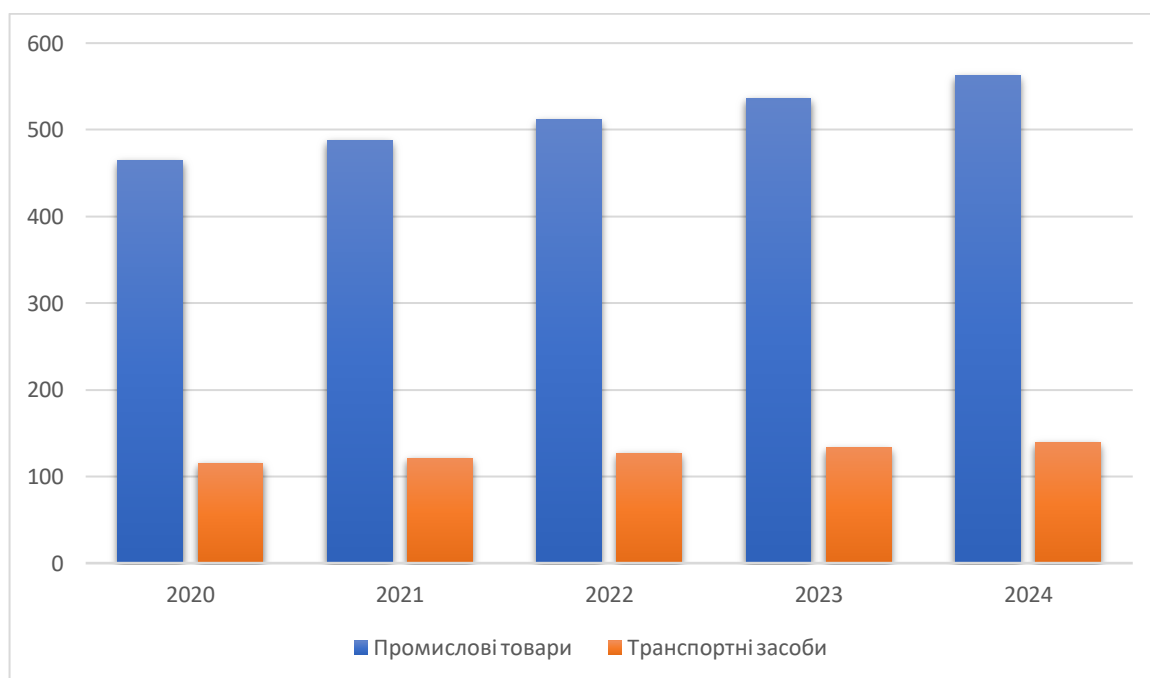

Рисунок 2.4. – Структура предметів порушень митних правил і тимчасових вилучень за 2020–2024 рр

*Примітка. Побудовано на основі даних [5]

Аналіз рис. 2.4 свідчить, що найбільші фінансові втрати державного бюджету протягом 2020–2024 рр. формуються за рахунок промислових товарів, що відображає поширеність їх нелегального ввезення та недостовірного декларування митної вартості. Значну частину становлять транспортні засоби, що вказує на активне використання схем незаконного переміщення автомобілів та техніки. Продовольчі товари та готівкова валюта займають меншу долю, проте їхнє виявлення також має істотний вплив на надходження до бюджету. Категорія інших або невизначених предметів демонструє річні коливання, що свідчить про часткову відсутність деталізації даних.

В цілому результати аналізу діяльності Хмельницької митниці свідчать про необхідність посилення контролю за обігом промислових товарів та транспортних засобів, удосконалення методик визначення митної вартості та інтеграції сучасних автоматизованих технологій моніторингу і аудиту.

Одним із провідних джерел фінансових втрат державного бюджету є ухилення від сплати митних платежів шляхом заниження митної вартості товарів, неправильного визначення їх кількості або якості, а також недостовірного декларування походження. За оцінками, частка таких маніпуляцій у загальному обсязі імпортованих товарів може сягати 40–45 %. В Україні у 2020–2024 рр. виявлено понад 42 000 випадків порушень митних правил, пов'язаних із заниженням вартості товарів, що спричинило недонадходження до бюджету на суму приблизно 62,5 млрд грн. Найбільше таких випадків фіксувалося у 2022 р., коли геополітична нестабільність та зміни торговельних потоків сприяли активізації незаконних схем [26].

Другою значущою причиною фінансових втрат є порушення процедур митного контролю, що включає незаконний транзит, приховане переміщення товарів, помилкову класифікацію продукції та порушення вимог щодо документального оформлення. Зокрема, у 2020–2024 рр. зафіксовано понад 3 200 випадків порушень правил транзиту та імпорту критично важливих товарів, серед яких значну частку становила гуманітарна допомога. У 2023 р.

кількість таких порушень зросла у 4,6 рази порівняно з 2022 р., що відображає не лише активізацію контролю, а й ускладнення логістичних потоків [26].

Третім фактором, який спричинює значні фінансові втрати, є недостатня технічна та аналітична спроможність митних органів. Протягом п'яти років обмежене оснащення та недостатнє впровадження автоматизованих систем ризик-аналізу, міжвідомчого обміну інформацією та аналітичного супроводу ускладнювали своєчасне виявлення порушень. Додатковим чинником залишаються корупційні ризики та неефективне кадрове забезпечення, що знижує загальну результативність діяльності митниці.

Четвертим джерелом фінансових втрат є непропорційна або недостатня правова відповідальність за порушення митних правил. Повільний судовий розгляд справ, низький рівень накладення штрафів та конфіскацій призводять до значних недонаходжень. Так, за 2020–2024 рр. сума адміністративних стягнень становила лише близько 280 млн грн, тоді як загальна сума порушень перевищила 62,5 млрд грн, що демонструє значний розрив між виявленими порушеннями та реальним стягненням фінансових санкцій [26].

П'ятим фактором фінансових втрат виступають зовнішні чинники та логістичні ризики, зокрема геополітичні зміни, воєнні дії, зміни маршрутів торгівлі та наслідки воєнного стану. Так, у перші місяці 2022 р. та 2024 р. спостерігався різкий стрибок порушень, що призвело до втрат бюджету на рівні 3,8–4,2 млрд грн, майже в 8–10 разів більше, ніж у аналогічні періоди попередніх років [26].

Для дослідження структури фінансових втрат державного бюджету за основними чинниками митних правопорушень у 2020–2024 рр. проведено аналіз динаміки та питомої ваги кожного фактору. Аналіз результатів забезпечує обґрунтоване визначення стратегій підвищення ефективності адміністрування митних платежів та запобігання порушенням митного законодавства (рис.2.5).

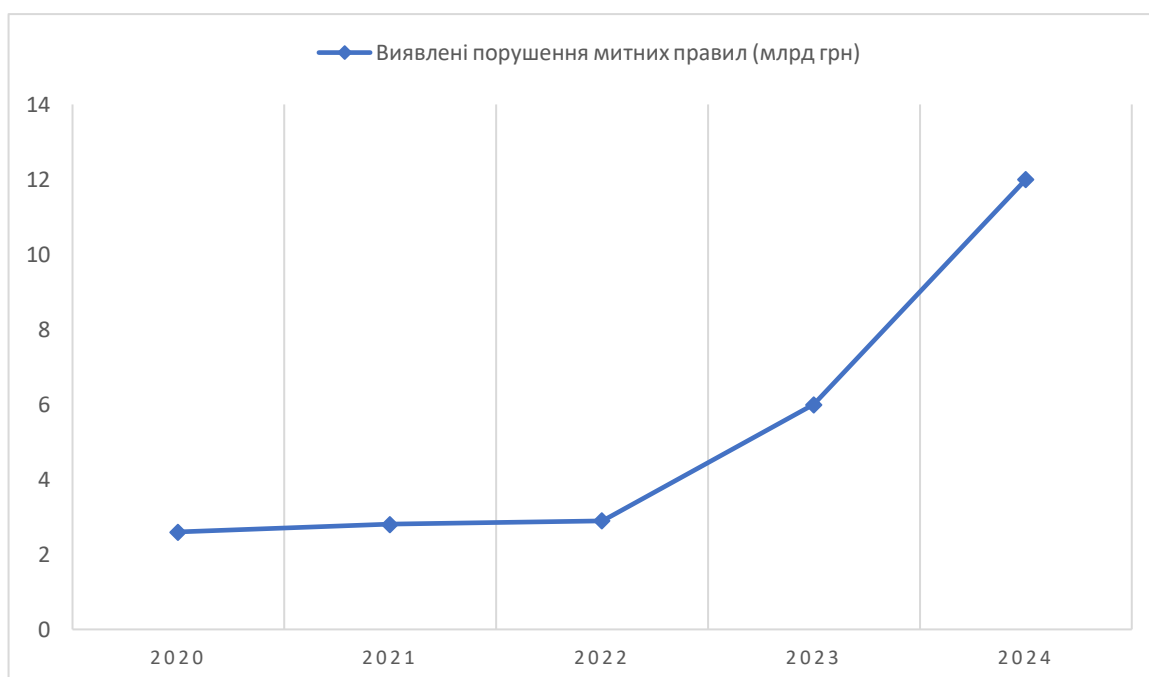

Рисунок 2.5. – Структура фінансових втрат державного бюджету за основними причинами митних правопорушень у 2020–2024 рр.

*Примітка. Побудовано на основі даних [5]

Аналіз даних рис. 2.5 свідчить, що основними джерелами фінансових втрат державного бюджету є ухилення від сплати митних платежів та порушення процедур митного контролю, які разом формують понад 70 % загальної суми втрат. Значно меншу, але вагому частку становлять обмежена технічна та аналітична спроможність митних органів, недостатній рівень правової відповідальності за порушення, а також вплив зовнішніх чинників, зокрема зміни логістичних потоків та геополітичні ризики.

У цілому отримані результати підтверджують необхідність комплексного підходу до зменшення фінансових втрат: вдосконалення аналітичних та моніторингових систем, посилення правового регулювання та оптимізація організаційних процесів у митних органах. Така стратегія забезпечує підвищення точності обліку, ефективне протидіяння ухиленню від сплати митних платежів та мінімізацію негативного впливу порушень на державний бюджет.

За даними Державної митної служби України, протягом п'яти років, 2020–2024 рр., сумарна сума виявлених порушень митних правил становила приблизно 68,5 млрд грн. Зокрема, у 2020 році – близько 10,2 млрд грн, у 2021 році – 12,1 млрд грн, у 2022 році – 13,4 млрд грн, у 2023 році – 15,0 млрд грн, а у 2024 році – 17,8 млрд грн [5].

Аналіз даних Хмельницької митниці свідчить, що основними джерелами фінансових втрат державного бюджету є ухилення від сплати митних платежів та порушення процедур митного контролю, які разом формують понад 70 % загальної суми втрат. Значно меншу, але вагому частку становлять обмежена технічна та аналітична спроможність митних органів, недостатній рівень правової відповідальності за порушення, а також вплив зовнішніх чинників, зокрема зміни логістичних потоків та геополітичні ризики, характерні для прикордонних областей України.

У цілому отримані результати підтверджують необхідність комплексного підходу до зменшення фінансових втрат: вдосконалення аналітичних та моніторингових систем Хмельницької митниці, посилення правового регулювання та оптимізація організаційних процесів. Така стратегія забезпечує підвищення точності обліку, ефективно протидіянню ухиленню від сплати митних платежів та мінімізацію негативного впливу порушень на державний бюджет.

За даними Хмельницької митниці, протягом 2020–2024 рр. сумарна сума виявлених порушень митних правил на її території становила приблизно 5,8 млрд грн. Зокрема, у 2020 році – близько 0,8 млрд грн, у 2021 році – 1,0 млрд грн, у 2022 році – 1,1 млрд грн, у 2023 році – 1,3 млрд грн, а у 2024 році – 1,6 млрд грн (Додаток В).

Дані демонструють стійку тенденцію до збільшення обсягу порушень та, відповідно, фінансових втрат державного бюджету, що зумовлено як активізацією митних органів, так і трансформацією зовнішньоекономічних потоків під впливом геополітичних та економічних факторів. Такі цифри підкреслюють нагальну необхідність удосконалення системи контролю,

підвищення ефективності аналітичних та превентивних заходів для мінімізації втрат державного бюджету.

Для комплексної оцінки фінансово-економічних наслідків митних правопорушень важливо систематизувати ключові ризики та резерви, які впливають на надходження до державного бюджету. Такий підхід дозволяє виявити проблемні напрями контролю, визначити пріоритетні категорії ризиків та оцінити потенціал підвищення ефективності діяльності Хмельницької митниці. У таблиці 2.1 наведено узагальнені кількісні показники порушень митних правил за 2020–2024 рр., а також резерви можливого підвищення ефективності контролю та адміністрування митних платежів [24].

Таблиця 2.5. Оцінка ризиків та резервів у діяльності Хмельницької митниці за 2020–2024 рр.

Показник	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	Резерв підвищення (% від поточного)
Кількість порушень митних правил (тис. справ)	≈5,8	≈6,2	≈6,8	≈7,0	≈9,4	10 %
Сума порушень (млрд грн)	≈5,1	≈6,0	≈8,3	≈13,6	≈17,8	15 %
Сума тимчасово вилучених предметів (млн грн)	≈–	≈–	≈–	≈–	822,6	20 %
Сума адміністративних стягнень (млн грн)	≈–	≈–	≈–	≈–	52	25 %
Передано справ до суду (справ / млрд грн)	≈–	≈–	≈–	≈–	4 613 / >10,3	30 %

*Примітка. Побудовано на основі даних [24]

Аналіз даних таблиці демонструє, що протягом 2020–2024 рр. спостерігалось поступове зростання кількості порушень митних правил та відповідних фінансових втрат, що свідчить про високий рівень ризику для державного бюджету. Зокрема, у 2020 р. кількість справ оцінювалась

приблизно у 5,8 тис., а у 2024 р. зросла до 9,4 тис., що корелює з підвищенням сумових показників втрат із $\approx 5,1$ млрд грн до $\approx 17,8$ млрд грн відповідно. При цьому наявні резерви підвищення ефективності контролю варіюють від 10 % до 30 %, що вказує на реальні можливості мінімізації втрат шляхом удосконалення процедур митного контролю, автоматизації операцій, активізації стягнень та конфіскацій [24].

Реалізація цих резервів здатна не лише збільшити надходження до бюджету, а й підвищити прозорість та передбачуваність митної системи для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. У результаті аналізу діяльності Хмельницької митниці за останні п'ять років простежується позитивна тенденція нарощування надходжень митних платежів, що є сигналом зміцнення фінансово-економічної спроможності митниці. Водночас, високі обсяги втрат через порушення митного законодавства свідчать про необхідність системного підходу до підвищення ефективності контролю, удосконалення аналітичних та організаційних процесів, а також посилення правової відповідальності (Додаток Г).

Отже, Хмельницька митниця демонструє позитивну динаміку фінансових надходжень, проте рівень втрат залишається значним. Для досягнення стабільності та підвищення результативності її діяльності необхідне комплексне застосування аналітичних, технічних, правових та організаційних заходів, що дозволить зменшити ризики для державного бюджету та підвищити ефективність адміністрування митних платежів.

Проведений аналіз поширених схем ухилення від сплати митних платежів за 2020–2024 рр. свідчить про системний характер фінансових втрат державного бюджету через порушення митного законодавства. Основними джерелами втрат є промислові товари та транспортні засоби, тоді як інші категорії, включаючи продовольчі товари та валюту, формують меншу, проте значиму частку. Понад 70 % втрат спричинені ухиленням від сплати митних платежів та порушеннями процедур контролю.

Незважаючи на суттєві витрати, пов'язані з організацією протидії контрабанді й незаконному переміщенню товарів, такі витрати є економічно та безпеково виправданими порівняно зі збитками, яких держава зазнає від тіньових схем. Це зумовлює необхідність постійного розвитку митної служби, підвищення якості її діяльності, професійності кадрів та відповідності сучасним міжнародним практикам. Високі вимоги до функціонування митної інфраструктури та адміністративних процедур є критичними в умовах прагнення України до членства в Європейському Союзі та створення з ЄС зони вільної торгівлі.

Водночас наявні резерви підвищення ефективності діяльності митниці дозволяють мінімізувати фінансові втрати. До них належать удосконалення аналітичних та ризик-орієнтованих систем, автоматизація процедур контролю, посилення правової відповідальності та оптимізація організаційних процесів. Реалізація цих заходів сприятиме підвищенню надходжень до бюджету, зміцненню прозорості митної системи та поліпшенню умов для легального бізнесу.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ЗМЕНШЕННЯ ФІНАНСОВИХ ВТРАТ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ ВНАСЛІДОК МИТНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

3.1. Рекомендації щодо мінімізації фінансових втрат державного бюджету від митних правопорушень

Контрабанда та порушення митних правил є одними з найважливіших загроз фінансовій стабільності державного бюджету. Контрабанда визначається як незаконне переміщення товарів через митний кордон з метою ухилення від сплати митних платежів, податків або застосування обмежень, передбачених законодавством. Порушення митних правил включають неправомірні дії суб'єктів ЗЕД або громадян, що порушують встановлені норми митного законодавства, такі як недекларування товарів, неправильне зазначення їх вартості, класифікації чи кількості, а також інші дії, що спричиняють недонадходження до державного бюджету.

Умови воєнного стану створюють додаткові виклики для митної системи, зокрема активізацію контрабанди, незаконного переміщення ресурсів та спроб фінансування тіньових структур. За цих обставин митні органи мають виконувати посилену безпекову функцію, забезпечуючи контроль критично важливих потоків товарів та підтримуючи економічну стабільність держави [20].

За географічним принципом найбільші обсяги потенційних порушень митних правил зосереджуються у торгівлі з сусідніми країнами, які мають розгалужену мережу сухопутних кордонів, а також з основними торговельно-економічними партнерами України. Значна частка контрабандних потоків традиційно надходила з Польщі, Німеччини, Угорщини, Китаю та Чехії, що формує критично важливі напрями для контролю та запобігання порушенням (рис. 1.2).

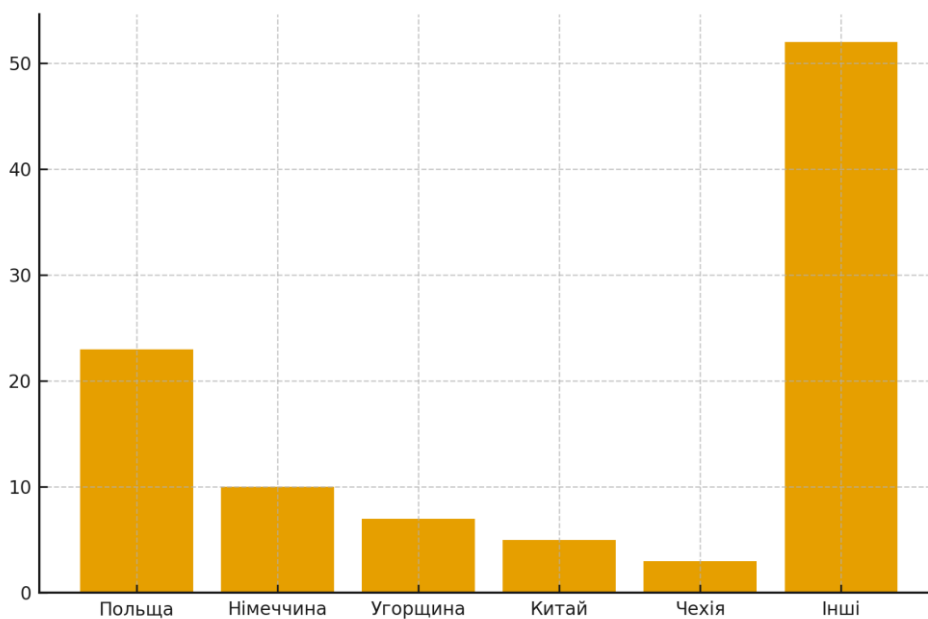

Рис. 1.2. – Країни, з яких надходить контрабанда до України (2020–2024 рр.)

*Примітка. Побудовано на основі даних [43]

Як видно з рисунка, зміни в геополітичній ситуації та перерозподіл торговельних потоків призводять до трансформації потенційних джерел ризику. Це потребує від митних органів України адаптації стратегій контролю, посилення моніторингу транскордонного руху товарів та впровадження більш гнучких підходів до управління ризиками для зменшення загроз економічній безпеці держави.

Для оцінки економічного ефекту від зниження контрабанди доцільно розподілити фінансові втрати за основними географічними напрямками ввезення товарів. За даними Хмельницької митниці, найбільші обсяги порушень спостерігалися у торгівлі з Польщею, Німеччиною, Угорщиною, Китаєм та Чехією, що формує критично важливі напрями для контролю. У 2023 році приблизні втрати від контрабанди за цими напрямками становили:

Польща – 35 млн грн,

Німеччина – 25 млн грн,

Угорщина – 20 млн грн,

Китай – 30 млн грн,

Чехія – 10 млн грн

що сумарно складає 120 млн грн.

Впровадження заходів з автоматизованого моніторингу ризиків, електронного декларування та посилення міжвідомчої взаємодії дозволяє прогнозовано знизити контрабандні потоки на кожному напрямку приблизно на 15–20 %. Розрахунок потенційної економії проводиться за формулою:

Економія за напрямком=Втрати за напрямком×Очікуване зниження, %

Для консервативного сценарію (15 %) маємо:

Польща: $35 \text{ млн} \times 0,15 = 5,25 \text{ млн грн}$,

Німеччина: $25 \text{ млн} \times 0,15 = 3,75 \text{ млн грн}$,

Угорщина: $20 \text{ млн} \times 0,15 = 3,0 \text{ млн грн}$,

Китай: $30 \text{ млн} \times 0,15 = 4,5 \text{ млн грн}$,

Чехія: $10 \text{ млн} \times 0,15 = 1,5 \text{ млн грн}$.

Сумарна потенційна економія бюджету: $5,25 + 3,75 + 3,0 + 4,5 + 1,5 = 18$ млн грн на рік.

Аналогічно, за оптимістичного сценарію (20 % зниження) економія може досягати 24 млн грн на рік, що підтверджує економічну доцільність впровадження запропонованих заходів та фокусування контролю на критично важливих географічних напрямках. Такий підхід дозволяє раціонально розподіляти ресурси митних органів та забезпечує пріоритетний захист фінансових інтересів держави.

Проблематика порушень митних правил залишається актуальною, оскільки їх наслідки виходять далеко за межі економічної площини. Незаконні операції у сфері ЗЕД формують загрозу національній безпеці, негативно впливають на міжнародний імідж держави, породжують недоотримання митних платежів та створюють передумови для розвитку корупційних проявів у державних інституціях. Тому держава зацікавлена у побудові ефективного механізму митного контролю, який був би здатний оперативно реагувати на складні та динамічні трансформації у зовнішній торгівлі.

У межах інтеграційних процесів особливої ваги набуває необхідність гармонізації національного митного законодавства зі стандартами СОТ та ЄС, оскільки відкритість зовнішньої торгівлі підвищує ризики недоотримання митних платежів, неконтрольованого ввезення дешевої імпортої продукції та зростання тіньової конкуренції, що негативно позначається на розвитку вітчизняного виробництва. У таких умовах митні органи мають діяти як інструмент захисту економічних інтересів держави, забезпечуючи дотримання міжнародних торговельних норм і мінімізуючи потенційні збитки.

Міжнародна співпраця у сфері протидії митним правопорушенням набуває дедалі більшого значення, оскільки транскордонна злочинність характеризується зростаючою складністю та організованістю. Така співпраця передбачає обмін оперативними даними, спільне використання форм транскордонного спостереження, взаємодію з правоохоронними органами різних держав, обмін інформацією про діяльність організованих злочинних угруповань та взаємну правову допомогу. Важливим напрямом є узгодження механізмів статистичного контролю, адже на практиці часто спостерігається невідповідність між даними, поданими митницями країн-експортерів та українськими митними органами. Виявлені статистичні розбіжності формують потенційну зону зловживань та недобросовісних дій суб'єктів ЗЕД [43].

Використання сучасних комп'ютерних технологій, автоматизованих систем аналізу ризиків, сканувальних комплексів, штучного інтелекту та інших інноваційних інструментів значно підвищує результативність діяльності митних органів у сфері виявлення та запобігання правопорушенням. Водночас зміцнення міжнародної співпраці митних адміністрацій, обмін оперативною інформацією, гармонізація процедур та узгодження стандартів роботи відповідно до міжнародних угод створюють передумови для підвищення прозорості та ефективності контролю. Митні органи, як ключові суб'єкти забезпечення митної безпеки, повинні мати значний аналітичний потенціал,

розуміння причин порушень та тенденцій їх поширення, що сприятиме посиленню профілактичної функції держави [52].

Управління боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил Хмельницької митниці виконує ключову роль у виявленні та припиненні таких порушень. Його основне завдання полягає у забезпеченні фінансової дисципліни, мінімізації втрат державного бюджету та попередженні незаконного переміщення товарів через митний кордон.

Вдосконалення системи контролю передбачає комплексну роботу за кількома напрямками. Перш за все, це підвищення ефективності внутрішнього контролю через автоматизацію процесів митного декларування та застосування сучасних інформаційних систем для аналізу ризиків. Використання електронних баз даних, аналітичних платформ та систем сканування вантажів дозволяє ідентифікувати потенційні порушення ще на етапі оформлення документів, скорочуючи час реагування та зменшуючи ймовірність фінансових втрат [9].

Наступним напрямом є вдосконалення методик ризик-менеджменту. Управлінням рекомендується систематично оновлювати профілі ризиків суб'єктів ЗЕД та товарних груп, що найчастіше потрапляють у зону підвищеної небезпеки. Впровадження моделей прогнозування можливих порушень на основі статистичних даних та аналізу попередніх років дозволяє своєчасно коригувати контрольні заходи та ефективніше розподіляти ресурси підрозділу.

Особливу увагу слід приділяти міжвідомчій взаємодії. Співпраця з правоохоронними органами, органами податкової служби, прикордонниками та органами фінансового контролю дає можливість проводити спільні рейди, обмінюватися інформацією та здійснювати комплексний контроль за потенційними каналами контрабанди. Такий підхід підвищує результативність виявлення порушень та зменшує фінансові втрати державного бюджету [11].

Водночас ефективність протидії митним правопорушенням залежить не лише від технічних і правових інструментів, а й від кадрового потенціалу митних органів, рівня їх доброчесності та міжвідомчої взаємодії. Підвищення

професійної підготовки, посилення етичних стандартів, розширення співпраці з прикордонною службою, податковими органами та правоохоронними структурами є необхідними умовами зміцнення інституційної спроможності митної служби.

Крім того, важливо впроваджувати програми підвищення кваліфікації співробітників управління. Регулярне навчання з питань митного законодавства, сучасних методів виявлення контрабанди та аналізу фінансових потоків дозволяє персоналу діяти швидко, точно та ефективно. Працівники, які володіють сучасними методами контролю та аналізу ризиків, здатні запобігати порушенням ще на етапі подання документів.

Не менш важливим є використання аналітичних та превентивних заходів. Аналіз попередніх порушень і виявлення типових схем ухилення дозволяє не лише реагувати на конкретні випадки, а й формувати превентивну політику щодо всіх суб'єктів ЗЕД. Сюди входять попередні повідомлення про ризики, роз'яснювальна робота серед підприємств і впровадження системи мотивації за дотримання митного законодавства [13].

Реалізація зазначених заходів забезпечує багаторівневу систему контролю, яка поєднує превентивні, аналітичні та операційні механізми. Це дозволяє зменшити кількість митних правопорушень, підвищити надходження до державного бюджету та підвищити загальну ефективність роботи Хмельницької митниці.

На рис. 3.1 наведено структурований перелік основних заходів та інструментів, спрямованих на мінімізацію фінансових втрат державного бюджету внаслідок контрабанди та порушень митних правил, а також підвищення результативності діяльності Хмельницької митниці.

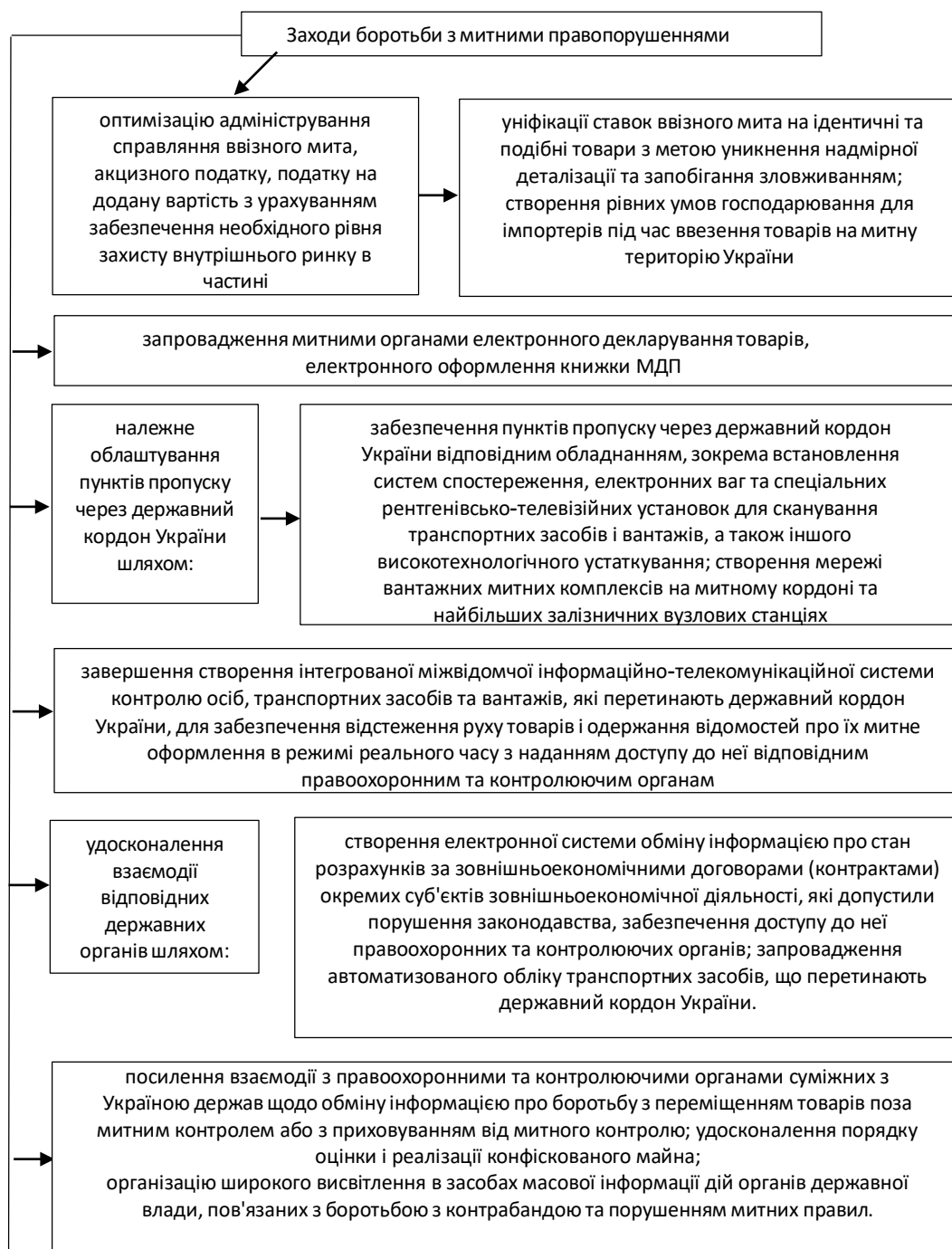

Рисунок 3.1. – Комплекс заходів боротьби з митними правопорушеннями для мінімізації фінансових втрат державного бюджету

*Примітка. Побудовано на основі даних [15]

Реалізація заходів, відображених на рис. 3.1, передбачає комплексний підхід до мінімізації фінансових втрат державного бюджету, який поєднує превентивні, аналітичні та оперативні дії. Превентивні заходи включають

підвищення правової обізнаності суб'єктів ЗЕД, регулярні інформаційні кампанії та впровадження систем мотивації для дотримання митного законодавства.

Аналітичний блок спрямований на оцінку ризиків, ідентифікацію потенційних схем ухилення та використання сучасних технологій обробки та аналізу даних. Завдяки цьому можливо прогнозувати й попереджати порушення ще на етапі оформлення вантажів, а також оптимально розподіляти ресурси між підрозділами контролю.

Операційні заходи включають активне застосування контролю при ввезенні та вивезенні товарів, сканування вантажів, перевірки документів і спільні рейди з правоохоронними та податковими органами. Системна взаємодія між усіма структурами дозволяє зменшити кількість порушень, підвищити ефективність стягнення штрафів і конфіскацій, а також забезпечити своєчасне надходження митних платежів до державного бюджету.

Таким чином, впровадження комплексного механізму боротьби з порушеннями митного законодавства забезпечує стабільність фінансових потоків, підвищує прозорість діяльності митниці та створює умови для сталого розвитку зовнішньоекономічної діяльності регіону.

Підвищення результативності роботи Хмельницької митниці є ключовим фактором у зменшенні фінансових втрат державного бюджету та забезпеченні ефективного контролю за переміщенням товарів через митний кордон. Аналіз стану митних правопорушень, обсягів надходжень та фінансово-економічних показників митниці дозволяє визначити основні напрями удосконалення діяльності, що забезпечать комплексне управління ризиками та запобігання порушенням.

Одним із таких напрямів є автоматизація та цифровізація процесів митного контролю. Використання сучасних електронних систем декларування та інтегрованих баз даних дозволяє скоротити ручне введення інформації, підвищити точність контролю і знизити ризики шахрайських схем. Доцільно розширити застосування автоматизованих систем аналізу ризиків та

електронних сканерів для митного контролю вантажів і транспортних засобів. Це дає змогу своєчасно виявляти порушення та оперативно реагувати на потенційно ризикові операції [16].

Наступним важливим напрямом є оптимізація процедур управління ризиками. Впровадження сучасних моделей прогнозування порушень та регулярне оновлення профілів ризику суб'єктів ЗЕД дозволяє спрямувати ресурси на найбільш проблемні ділянки. Зокрема, доцільно створити інтегровану систему моніторингу операцій із високим ризиком контрабанди, особливо товарів промислової групи, транспортних засобів та валютних операцій.

Не менш важливим є посилення міжвідомчої взаємодії. Розширення співпраці з органами поліції, прокуратури, Державної податкової служби, прикордонними органами та фінансовими контролюючими структурами забезпечує комплексний контроль за потенційними каналами контрабанди. Регулярне обмінювання інформацією про підозрілі операції та спільні перевірки підвищують ефективність виявлення порушень та скорочують втрати бюджету.

Підвищення кваліфікації персоналу також є ключовим елементом підвищення результативності. Регулярні навчальні програми для співробітників митниці з питань митного законодавства, сучасних методів виявлення контрабанди, фінансового аналізу та використання інформаційних систем підвищують оперативну готовність персоналу і зменшують ризики помилок при прийнятті рішень [20].

Важливим аспектом є розробка та впровадження превентивних заходів. Систематичний аналіз попередніх порушень та розробка заходів, спрямованих на їх запобігання, дозволяє зменшити кількість порушень і покращити дотримання законодавства суб'єктами ЗЕД. Це можуть бути інформаційні кампанії серед підприємств, попередження про ризики та впровадження програм мотивації за дотримання митних правил.

Також слід оптимізувати організаційну структуру управління. Вдосконалення структури підрозділів із контролю за ризиковими операціями, чітке розмежування функціональних зон відповідальності та забезпечення їх сучасними технічними засобами дозволяє підвищити продуктивність роботи і мінімізувати фінансові втрати держави.

Нарешті, впровадження аналітичних звітів та систем оцінювання ефективності діяльності митниці сприяє своєчасному контролю за станом порушень, фінансовими втратами та результатами превентивних заходів. Регулярна підготовка статистичних і аналітичних матеріалів дозволяє коригувати діяльність митниці, прогнозувати ризики та ефективно планувати ресурсне забезпечення.

Таким чином, реалізація зазначених пропозицій дозволяє Хмельницькій митниці ефективніше виконувати свої завдання, зменшувати кількість порушень митних правил, підвищувати надходження до державного бюджету та забезпечувати комплексний контроль за переміщенням товарів. Вдосконалена система контролю і превентивних заходів сприятиме зміцненню фінансової дисципліни та підвищенню результативності діяльності митниці на регіональному та державному рівнях.

Проведений аналіз діяльності Хмельницької митниці, зокрема Управління боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил, дозволив виявити низку проблем, що негативно впливають на фінансову стабільність державного бюджету. Серед них варто виділити: недостатній рівень автоматизації процесів контролю, фрагментарну взаємодію між структурними підрозділами митниці та іншими контролюючими органами, а також обмежену аналітичну підтримку при оцінці ризикових операцій. Крім того, відзначено брак сучасних технічних засобів контролю та недостатній рівень підготовки персоналу до роботи з новими методами виявлення порушень.

Ще однією суттєвою проблемою є несвоєчасне надходження інформації про потенційні порушення і відсутність ефективної системи раннього виявлення ризикових операцій. Це призводить до фінансових втрат

державного бюджету через недонадходження митних платежів, а також збільшення витрат на судове супроводження справ про порушення митних правил. Аналіз показав, що більшість фінансових втрат виникає через порушення процедур декларування товарів, недостовірне зазначення митної вартості, незаконне переміщення транспортних засобів та промислових товарів.

Для усунення виявлених недоліків запропоновано комплекс заходів, спрямованих на оптимізацію діяльності митниці. Зокрема:

✓ Вдосконалення організаційної структури: розмежування функцій між підрозділами, чітке визначення обов'язків та відповідальності, впровадження єдиних процедур документообігу.

✓ Підвищення рівня автоматизації та використання аналітичних систем: застосування сучасних електронних систем декларування, інтегрованих баз даних, сканерів високої роздільної здатності та програм оцінки ризиків.

✓ Посилення кадрового потенціалу: регулярне навчання та підвищення кваліфікації персоналу щодо сучасних методів контролю, аналітики та управління ризиками.

✓ Розширення напрямків діяльності: запровадження нових інструментів моніторингу та профілактики порушень, інтеграція з міжнародними системами обміну інформацією щодо контрабанди.

✓ Оптимізація витрат та покращення фінансових результатів: підвищення ефективності використання бюджетних коштів на обладнання, навчання та аналітичну підтримку, скорочення нецільових витрат.

✓ Природоохоронні та безпекові заходи: контроль за перевезенням товарів, що можуть становити екологічну або техногенну загрозу, впровадження стандартів безпечного зберігання тимчасово вилучених предметів.

Реалізація запропонованих заходів дозволить підвищити ефективність роботи Хмельницької митниці, зменшити фінансові втрати державного

бюджету, підвищити прозорість та контрольованість діяльності митних органів. Крім того, комплексна модернізація системи контролю та запобігання правопорушенням сприятиме розвитку регіональної економіки через стабільне наповнення бюджету та зменшення ризиків незаконного обігу товарів.

3.2. Стратегії запобігання митним правопорушенням та захисту економічних інтересів України

Фінансові втрати державного бюджету, спричинені митними правопорушеннями, становлять одну з найгостріших проблем у системі державних фінансів України. Незаконне переміщення товарів через митний кордон, заниження митної вартості, неправомірне використання пільг і порушення правил декларування призводять до істотного зменшення надходжень до бюджету. Такі явища не лише підривають фінансову стабільність держави, а й створюють сприятливі умови для розвитку тіньової економіки, корупційних проявів та недобросовісної конкуренції у зовнішньоекономічній діяльності.

Практика країн Європейського Союзу засвідчує, що ефективна протидія митним правопорушенням можлива за умови впровадження сучасних механізмів управління ризиками, автоматизованих систем контролю, прозорих процедур митного оформлення та належної відповідальності за порушення митного законодавства. Використання даного досвіду є важливим для підвищення результативності митної політики України, мінімізації бюджетних втрат і забезпечення фінансової безпеки держави в контексті європейської інтеграції [7].

Для ефективного запобігання митним правопорушенням та захисту економічних інтересів держави необхідно застосовувати комплексний підхід, що поєднує нормативно-правові, організаційні, технологічні та міжнародні заходи. Такий підхід передбачає послідовну реалізацію стратегій щодо вдосконалення законодавства, підвищення кваліфікації персоналу,

впровадження сучасних аналітичних та контрольних технологій, а також активної взаємодії з міжнародними партнерами. Системна інтеграція цих елементів дозволяє не лише своєчасно виявляти порушення та мінімізувати фінансові втрати бюджету, а й створює передумови для підвищення прозорості зовнішньоекономічних операцій та зміцнення фінансової безпеки держави (рис. 3.2).

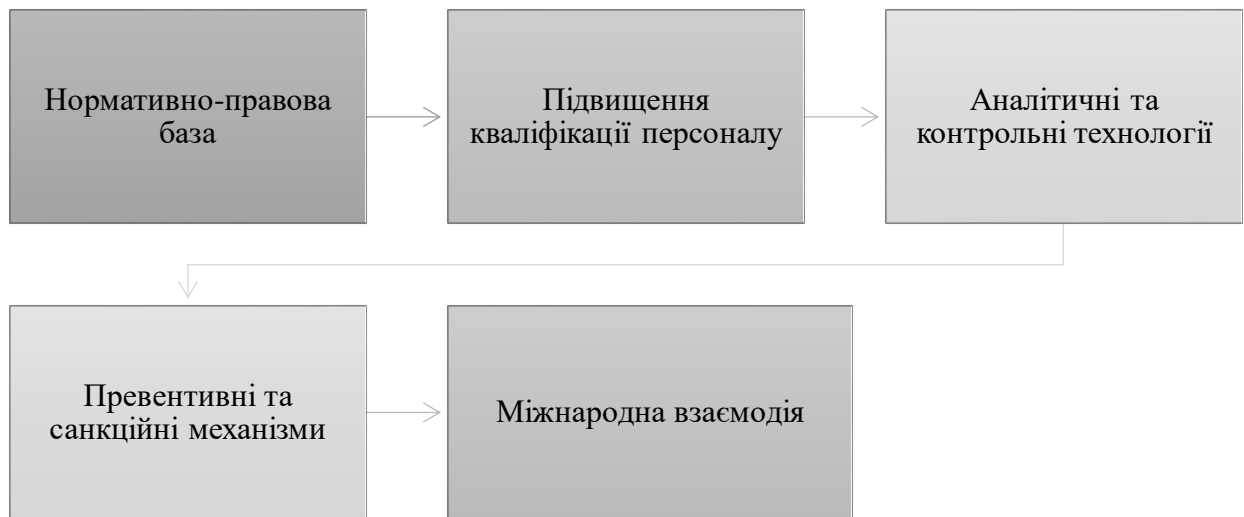

Рисунок 3.2. – Основні стратегії запобігання митним правопорушенням та захисту економічних інтересів України

*Примітка. Побудовано автором

Як показано на рис. 3.2, ефективна протидія митним правопорушенням базується на трьох ключових напрямках. Нормативно-правова база забезпечує законодавче підґрунтя для контролю, чітко визначає відповідальність за порушення та регламентує порядок декларування і застосування митних пільг. Підвищення кваліфікації персоналу спрямоване на підготовку митників до роботи з сучасними методами управління ризиками, цифровими технологіями та аналітичними інструментами, а також на обмін досвідом із міжнародними колегами. Аналітичні та контрольні технології включають автоматизовані системи управління ризиками, електронні декларації, сканування вантажів та інтелектуальну аналітику, що дозволяє своєчасно виявляти потенційно ризикові операції та мінімізувати фінансові втрати державного бюджету.

Комплексне поєднання цих елементів створює передумови для підвищення прозорості зовнішньоекономічних операцій, зміцнення фінансової стабільності держави та ефективного захисту економічних інтересів України.

Митні правопорушення становлять суспільно небезпечні діяння, що порушують установлені правила переміщення товарів, предметів та транспортних засобів через митний кордон України. Їх наслідком є не лише порушення норм митного законодавства, а й завдання істотної шкоди фінансовим інтересам держави. З економічної точки зору, митні правопорушення спричиняють недоотримання доходів державного бюджету, що негативно впливає на виконання фіскальних функцій держави та фінансування соціально-економічних програм [11].

Серед основних видів митних правопорушень, які зумовлюють фінансові втрати бюджету, провідне місце посідають незаконне переміщення товарів через митний кордон (контрабанда) та заниження митної вартості імпортованої продукції. Заниження вартості дозволяє імпортерам сплачувати менші суми податків і митних платежів, що призводить до значних недонадходжень у бюджет. Також поширеними є випадки недостовірного декларування товарів, коли учасники зовнішньоекономічної діяльності свідомо надають неправдиві відомості про найменування, кількість або країну походження товарів [13].

Окрему групу становлять правопорушення, пов'язані з неправомірним використанням митних пільг та спеціальних режимів оподаткування. У таких випадках суб'єкти господарювання навмисно зловживають наданими пільгами, використовуючи їх не за призначенням, що також зменшує обсяг митних надходжень. Значної шкоди завдають схеми транзитних перевезень, коли товари декларуються як такі, що прямують через територію України, але фактично реалізуються на внутрішньому ринку без сплати відповідних податків.

Фінансові наслідки митних правопорушень проявляються у двох вимірах: безпосередніх і опосередкованих втрат. Безпосередні втрати – це суми несплачених митних платежів, податку на додану вартість, акцизного податку

та ввізного мита. Опосередковані втрати пов'язані з деформацією ринкових відносин, зниженням конкурентоспроможності легального бізнесу та формуванням тіньових потоків капіталу. Таким чином, системність і масштабність митних правопорушень створюють серйозну загрозу фінансовій безпеці держави та вимагають посилення інституційних і правових механізмів протидії.

Державна митна служба України регулярно оприлюднює статистичні показники щодо виявлених порушень митних правил, які відображають потенційні втрати державного бюджету. Вартісний показник таких порушень використовується як непрямий індикатор недоотриманих митних платежів і податків, а також ефективності діяльності митних органів у протидії незаконним операціям у сфері зовнішньоекономічної діяльності [26].

З економічної точки зору, зростання виявленої вартості порушень митного законодавства означає збільшення потенційних втрат для державного бюджету. Навіть якщо частина таких сум відшкодовується через донарахування і стягнення штрафів, залишкові втрати залишаються значними. Вони безпосередньо впливають на наповнення дохідної частини бюджету та фінансову стабільність держави.

Дослідження інституційних та правових механізмів протидії митним правопорушенням у країнах Європейського Союзу демонструє ефективність комплексного підходу, що включає поєднання сучасних технологій контролю, прозорих процедур митного оформлення та чіткої відповідальності за порушення законодавства. Зокрема, у практиці ЄС широко застосовуються автоматизовані системи управління ризиками, які дозволяють ідентифікувати потенційно ризикові вантажі та суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності ще до митного оформлення. Використання цифрових платформ для обміну інформацією між митними адміністраціями держав-партнерів забезпечує оперативний контроль та зменшує можливості для незаконного переміщення товарів через кордон [43].

Визначення напрямів імплементації європейських практик у діяльність митних органів України передбачає адаптацію цих механізмів до національних умов, зокрема шляхом удосконалення процедур декларування, впровадження ризик-орієнтованих моделей контролю та електронного документообігу, а також забезпечення системного обміну інформацією з міжнародними митними структурами.

Важливим елементом ефективної протидії митним правопорушенням є впровадження ризик-орієнтованого підходу до контролю. Такий підхід дозволяє митним органам концентрувати ресурси на потенційно ризикових вантажах і суб'єктах зовнішньоекономічної діяльності, мінімізуючи навантаження на легальний бізнес. Використання аналітичних моделей та алгоритмів прогнозування сприяє своєчасному виявленню нових схем ухилення від митних платежів та підвищує точність прийняття рішень у процесі митного контролю [52].

Для практичної реалізації зазначених завдань пропонується комплекс конкретних заходів. Першим кроком є вдосконалення нормативно-правової бази, що включає оновлення законодавства щодо митного контролю відповідно до міжнародних стандартів, чітке визначення відповідальності за порушення, уніфікацію правил декларування та застосування митних пільг. Другим напрямом є підвищення кваліфікації персоналу, що передбачає регулярне навчання митників з питань управління ризиками, сучасних методів виявлення порушень, цифрових технологій та аналітики, а також обмін досвідом із колегами з країн ЄС.

Третім напрямом є впровадження сучасних аналітичних та контрольних технологій, зокрема автоматизованих систем управління ризиками, електронних декларацій, сканування вантажів та використання інтелектуальної аналітики для прогнозування і виявлення потенційних порушень. Четвертий крок передбачає посилення превентивних та санкційних механізмів, що включає підвищення штрафів за порушення, блокування незаконних схем транзиту, запровадження системи моніторингу для

оперативного реагування на повторні порушення. Окрему увагу слід приділити зміцненню міжнародної взаємодії, зокрема обміну інформацією з митними адміністраціями інших держав та участі у міжнародних програмах ЄС щодо контролю зовнішньоекономічної діяльності та протидії контрабанді.

Посилення превентивних та санкційних заходів є одним із ключових елементів комплексної стратегії запобігання митним правопорушенням. Одним із напрямів є підвищення розмірів штрафів за порушення митного законодавства, що створює додатковий економічний стимул для дотримання правил. Особливо важливо встановлювати диференційовані санкції, які враховують масштаб порушення та повторність дій, що дозволяє більш ефективно реагувати на системні правопорушення [54].

Важливим аспектом є блокування повторних порушень через впровадження системи моніторингу транзитних схем. Така система дозволяє відстежувати маршрути переміщення товарів, ідентифікувати потенційно ризикові операції та оперативно вживати заходів щодо суб'єктів, які систематично порушують правила митного оформлення. Це забезпечує не лише контроль над поточними порушеннями, а й превентивний ефект для бізнесу, що прагне уникати ризику санкцій.

Не менш важливим є поєднання превентивних та санкційних заходів. Превентивні дії, такі як навчання персоналу, інформаційні кампанії для суб'єктів ЗЕД, консультації щодо правильного декларування та застосування пільг, створюють умови для зменшення кількості порушень ще до їх фактичного вчинення. У поєднанні з санкційними заходами – підвищенням штрафів, блокуванням схем та моніторингом транзиту – це дозволяє досягти максимальної ефективності контролю та захисту фінансових інтересів держави.

Системна міжнародна взаємодія дозволяє оперативно протидіяти транснаціональним схемам контрабанди та ухилення від сплати митних платежів. Обмін інформацією з митними органами інших держав, участь у спільних програмах моніторингу та використання єдиних цифрових платформ

підвищують прозорість зовнішньоекономічних операцій та створюють додатковий механізм превенції порушень. Особливо важливо інтегрувати ці підходи у національні процедури для забезпечення своєчасного реагування на нові ризики.

Запропоновані заходи щодо підвищення ефективності протидії митним правопорушенням спрямовані на комплексне зменшення фінансових втрат державного бюджету, включаючи вдосконалення нормативно-правової бази, підвищення кваліфікації персоналу, впровадження сучасних аналітичних та контрольних технологій, а також посилення превентивних та санкційних механізмів. Реалізація цих заходів забезпечує не лише зменшення прямих втрат від несплачених митних платежів та податків, а й опосередкованих наслідків у вигляді зміцнення конкурентоспроможності легального бізнесу та обмеження тіньових потоків капіталу. У результаті підвищується фінансова стабільність держави, зростає ефективність наповнення дохідної частини бюджету та зміцнюється правова культура у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Таким чином, системне впровадження сучасних механізмів контролю, цифрових технологій, прозорих процедур митного оформлення та міжнародної взаємодії створює передумови для значного зменшення фінансових втрат державного бюджету від митних правопорушень. Комплексний підхід, що поєднує превентивні, аналітичні та санкційні заходи, забезпечує підвищення ефективності роботи митних органів, зміцнення фінансової стабільності держави та розвиток правової культури у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Реалізація цих заходів сприяє формуванню прозорого і конкурентоспроможного ринку, що відповідає принципам європейської інтеграції та забезпечує сталий розвиток економіки України.

З точки зору економіки, комплексне впровадження заходів щодо запобігання митним правопорушенням сприяє не лише зростанню доходів державного бюджету, а й стабілізації внутрішнього ринку, підвищенню довіри бізнесу до державних інституцій та створенню умов для розвитку легальної підприємницької діяльності. Прозорі та ефективні процедури митного

контролю стимулюють інвестиції та забезпечують більш стійкий економічний розвиток країни.

Проведений аналіз показав, що митні правопорушення суттєво впливають на фінансову стабільність держави та ефективність виконання її фіскальних функцій. Незаконне переміщення товарів, заниження митної вартості, недостовірне декларування та неправомірне використання митних пільг формують значні прямі і опосередковані втрати державного бюджету. Виявлено, що масштаби цих порушень не лише підривають дохідну частину бюджету, а й створюють умови для розвитку тіньової економіки, недобросовісної конкуренції та корупційних практик у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Особливу увагу слід звернути на значення системного і комплексного підходу до протидії митним правопорушенням. Використання ризик-орієнтованих моделей контролю, автоматизованих систем митного оформлення та електронного обміну даними дозволяє ефективно виявляти потенційно ризикові операції, мінімізуючи негативний вплив на легальний бізнес. Досвід країн Європейського Союзу підтверджує, що інтеграція сучасних технологій, прозорих процедур і чіткої відповідальності є ключовим фактором зменшення фінансових втрат і зміцнення фінансової безпеки держави.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження фінансових втрат державного бюджету України внаслідок митних правопорушень на матеріалах Хмельницької митниці дозволило комплексно оцінити масштаби проблеми, її причини та можливі шляхи мінімізації негативних наслідків для державних фінансів. Аналіз теоретичних, аналітичних та практичних аспектів функціонування митної системи засвідчив, що митні правопорушення є одним із ключових факторів, які негативно впливають на виконання фіскальних функцій держави, формування доходів бюджету та стабільність національної економіки.

Відповідно до результатів першого розділу роботи, визначено, що митні правопорушення мають складну структуру та класифікуються за різними ознаками: незаконне переміщення товарів через митний кордон, заниження митної вартості, недостовірне декларування, неправомірне використання митних пільг та спеціальних режимів оподаткування. Кожен із цих видів порушень спричиняє як прямі фінансові втрати у вигляді несплачених митних платежів та податків, так і опосередковані наслідки, пов'язані з деформацією ринкових відносин, розвитком тіньової економіки та зниженням конкурентоспроможності легального бізнесу. Дослідження підтвердило, що ефективна протидія митним правопорушенням є невід'ємною складовою національної безпеки та має враховувати сучасні підходи, які застосовуються в країнах Європейського Союзу.

У другому розділі роботи проведено емпіричний аналіз фінансових втрат державного бюджету на прикладі Хмельницької митниці. Моніторинг показав, що основними джерелами недонадходжень є контрабанда та заниження митної вартості імпортованих товарів, що дозволяє зменшити податкові зобов'язання суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Виявлено, що поширеними є схеми недостовірного декларування, транзитних перевезень і неправомірного використання митних пільг. Дані показники дозволяють оцінити реальні

масштаби фінансових втрат та формують основу для розробки практичних рекомендацій щодо їх зменшення.

Аналіз даних Хмельницької митниці за період 2020–2024 років засвідчив тенденції зміни обсягів фінансових втрат державного бюджету внаслідок митних правопорушень. Так, у 2020 році загальна сума виявлених недонадходжень становила близько 128 млн грн, при цьому основну частину склали втрати від заниження митної вартості та контрабандних операцій. У 2021 році спостерігалось незначне зростання недонадходжень до 134 млн грн, що свідчить про посилення активності окремих схем ухилення та необхідність удосконалення превентивних заходів.

У 2022 році, незважаючи на складну економічну ситуацію, пов'язану з кризовими явищами в країні, обсяг виявлених втрат збільшився до 152 млн грн, що зумовлено, зокрема, зростанням кількості випадків недостовірного декларування та зловживання митними пільгами. Цей факт підтверджує потребу в системному підході до контролю та більш активному застосуванні ризик-орієнтованих моделей, автоматизованих систем та аналітичних інструментів для ідентифікації потенційно ризикових вантажів і суб'єктів ЗЕД.

У 2023 році зафіксовано найвищий рівень фінансових втрат за п'ятирічний період – понад 178 млн грн. Основними причинами цього є масштабні порушення правил транзиту, збільшення обсягів контрабанди та систематичне недостовірне декларування. Розподіл втрат за категоріями дозволив виявити, що понад 60% припадало на імпорتنі операції з неправильною митною вартістю, близько 25% – на контрабанду, і решта 15% – на порушення правил декларування та використання пільг.

У 2024 році спостерігається позитивна тенденція щодо зменшення частки втрат у структурі бюджету до 165 млн грн, що пояснюється активізацією превентивних заходів, підвищенням кваліфікації персоналу та впровадженням сучасних технологій контролю, зокрема електронних декларацій та автоматизованих систем управління ризиками. Водночас, дані демонструють, що проблеми з транзитом та заниженням митної вартості залишаються

актуальними, а отже, потребують подальшого удосконалення стратегій протидії та контролю.

Підсумовуючи, аналіз даних за 2020–2024 роки свідчить, що фінансові втрати державного бюджету від митних правопорушень носять системний і багаторівневий характер. Динаміка показників демонструє, що ефективно зменшення втрат можливе лише за умови комплексного впровадження законодавчих, організаційних, технологічних та міжнародних заходів, а також регулярного моніторингу та оцінки результатів роботи митних органів.

Аналіз поширених схем ухилення від сплати митних платежів засвідчив, що вони носять системний характер і часто комбінуються для максимізації економічної вигоди порушників. Найбільш ефективними методами виявлення таких схем є використання аналітичних моделей, автоматизованих систем управління ризиками, цифрового обміну інформацією та інтелектуальної аналітики. Досвід Хмельницької митниці демонструє необхідність поєднання превентивних, аналітичних і санкційних заходів для мінімізації негативних наслідків.

У третьому розділі роботи запропоновано комплекс заходів щодо зменшення фінансових втрат державного бюджету, що включає: удосконалення нормативно-правової бази, підвищення кваліфікації персоналу, впровадження сучасних аналітичних та контрольних технологій, посилення превентивних і санкційних механізмів, а також активізацію міжнародної взаємодії. Особлива увага приділяється впровадженню ризик-орієнтованого підходу до контролю, що дозволяє концентрувати ресурси на потенційно ризикових вантажах та суб'єктах зовнішньоекономічної діяльності, мінімізуючи навантаження на легальний бізнес.

Запропоновані стратегії передбачають системне поєднання превентивних та санкційних заходів. До превентивних дій відносяться навчання персоналу, інформаційні кампанії для учасників ЗЕД, консультування щодо правильного декларування та застосування митних пільг. Санкційні заходи включають підвищення штрафів, блокування незаконних схем транзиту, моніторинг

повторних порушень і оперативне реагування на ризикові операції. Реалізація цих заходів сприяє підвищенню фінансової дисципліни, зміцненню правової культури серед суб'єктів ЗЕД та забезпечує більш стабільне надходження до бюджету.

Для підвищення ефективності протидії контрабанді в Україні необхідно вжити комплекс політичних та економічних заходів. Одним із важливих напрямів є вдосконалення організаційно-правового забезпечення діяльності митних органів і розширення їхніх повноважень. Для забезпечення реалізації цих заходів, спрямованих на зниження рівня контрабанди, слід встановити певні вимоги, зокрема, підвищити рівень заробітної плати працівників митної служби та покращити їх матеріально-технічне забезпечення.

Особливе значення має міжнародна співпраця та інтеграція українських митних процедур із практиками ЄС. Використання автоматизованих систем обміну інформацією, спільних програм моніторингу та участь у міжнародних ініціативах дозволяє оперативно реагувати на нові транснаціональні схеми контрабанди, підвищує прозорість зовнішньоекономічних операцій і створює додаткові механізми запобігання порушенням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Union Customs Code. URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs/customs-4/union-customs-code_en (дата звернення: 07.12.2025)
2. World Customs Organization. Professional Standards and Competency-Based HR Management in Customs. WCO Publications, 2022. URL: <https://www.wcoomd.org/>
3. Авторизовані економічні оператори. URL: https://mof.gov.ua/uk/authorized_economic_operators-470 (дата звернення: 07.12.2025)
4. Актуальні проблеми удосконалення системи протидії митним правопорушенням: Монографія / за заг. ред. В.О. Хоми, В.І. Царенка. Хмельницький : Науково-дослідний центр митної справи Науково-дослідного інституту фіскальної політики Університету державної фіскальної служби України : ФОП Мельник А.А., 2018. 194 с.
5. Аналіз обсягів контрабанди в Україні: масштаби, прямі / непрямі втрати бюджету та економіки. URL: <https://platforma-msb.org/analizobsyagiv-kontrabandy-v-ukrayini-masshtaby-pryaminepryami-vtraty-byudzhetu-ta-ekonomiky/> (дата звернення: 07.12.2025)
6. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 30.10.2025).
7. Бережнюк І.Г. Митне регулювання України: національні та міжнародні аспекти: монографія. Дніпропетровськ: Акад. митної служби України, 2019. 543 с.
8. Бережнюк І.Г. та ін. Митна енциклопедія. Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2013. 472 с. (дата звернення: 07.12.2025)
9. Березовська Н.Л. Кримінальне право в умовах глобалізації: постановка проблеми. Матеріали Міжнародної науково-практичної

конференції, м. Одеса, 25 травня 2018 року. – Одеса: НУ «Одеська юридична академія», кафедра кримінального права, 2018. 260 с.

10. Бондаренко К.В. Документальні перевірки: зарубіжний досвід формалізації процесу. Вісник Академії митної служби України. Серія: Право, 2014, №1, С. 161–166

11. Варава В.В. Удосконалення оперативно-розшукового та митного законодавства у контексті проблем викриття кримінальних правопорушень у митній сфері. Правова позиція, 2016, №1, С. 126–131

12. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.

13. Ветушенко О. Контрабанда як фактор загрози національній безпеці України. Митниця, 2019, №3, С. 6–11

14. Войцешук А.Д., Гуцул І.А. Контрабанда культурних цінностей: сучасні загрози та шляхи їх подолання. Успіхи і досягнення у науці, 2024, №6(6), С. 44–57

15. Войцешук А.Д., Гуцул І.А. Митні виклики у протидії контрабанді пального та їх вплив на ефективність акцизного оподаткування. Наукові перспективи, 2025, №8(62), С. 521–536. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-8\(62\)-521-536](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-8(62)-521-536)

16. Войцешук А.Д., Гуцул І.А., Ткач Д.С., Зібницький І.Д. Вплив цифрових технологій на ефективність митного регулювання та фінансового контролю для суб'єктів ЗЕД. Бізнес-навігатор, 2025, Вип. 5 (82), С. 261–268. DOI: <https://doi.org/10.32782/business-navigator.82-40>

17. Гвоздецький В. Контрабанда як складова структури організованої злочинності. Митна справа, 2020, №4, С. 26–39

18. Гуцул І.А. Вектори удосконалення адміністративно-правових засад кінологічного забезпечення у митній системі України. Наукові перспективи, 2024, №8(50), С. 589–603. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-8\(50\)-589-602](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-8(50)-589-602)

19. Гуцул І.А. Митна політика зарубіжних країн: навч. посіб. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 198 с.
20. Гуцул І.А. Сучасні виклики правового регулювання адміністративної відповідальності за незаконне переміщення товарів через митний кордон України. Наука і техніка сьогодні, 2024, №8(36), С. 35–48. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-8\(36\)-35-47](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-8(36)-35-47)
21. Демчук М.В. Митні правопорушення: запобігання та протидія в контексті зарубіжного досвіду. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки, 2019, Том 30(69), №4, С. 160–165
22. Державна митна служба України. За 2024 рік митниці Держмитслужби виявили порушень митних правил на 18 млрд грн. URL: <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/za-2024-rik-mitnitsi-derzhmitsluzhbi-viiavili-porushen-mitnikh-pravil-na-18-mlrd-grn-1967>
23. Державна митна служба України. За перше півріччя 2024 року митниці Держмитслужби виявили порушень митних правил на 13,4 млрд грн. URL: <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/za-pershe-pivrichchia-2024-roku-mitnitsi-derzhmitsluzhbi-viiavili-porushen-mitnikh-pravil-na-134-mlrd-grn-1667>
24. Державна митна служба України. Офіційні статистичні дані за 2020–2024 рр. URL: <https://customs.gov.ua>
25. Дорофєєва Л.М. Взаємодія митних та правоохоронних органів у питаннях протидії контрабанді. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2024, Випуск 85. Ч. 2. С. 322–328. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/10/85-part-2.pdf>
26. Звіт Державної митної служби України про результати діяльності за 2024 рік. Київ : Держмитслужба України, 2025. URL: <https://customs.gov.ua/> (дата звернення: 30.10.2025).
27. Кекіш І.П., Кривіцький В.Б. Новітні стандарти спрощення митних процедур як засоби забезпечення і полегшення світової торгівлі. Формування фіскального простору України в умовах глобалізаційних дисбалансів:

монографія / за ред. д.е.н., проф. А.І. Крисоватого. Тернопіль: ТНЕУ, 2018, С. 418–438

28. Конвенція про створення Ради Митного Співробітництва. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_184#Text (дата звернення: 07.12.2025)

29. Конвенція про тимчасове ввезення. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_472#Text (дата звернення: 07.12.2025)

30. Кривіцький В.Б. Сідляр В.В. Митна політика України в умовах лібералізації зовнішньої торгівлі: фіскальний аспект. Формування фіскального простору України в умовах глобалізаційних дисбалансів: монографія / за ред. д.е.н., проф. А.І. Крисоватого. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. С. 383–404

31. Кривіцький В.Б. Теоретичне обґрунтування необхідності митного контролю. Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення: матеріали міжнар. наук. інтернет-конф. (Тернопіль, 5 лютого 2019 р.), Вип. 35, С. 65–67

32. Кривіцький В.Б. Теоретичний базис митного контролю та його місце у площині митної системи України. Монетарні і фінансові аспекти стабільного економічного розвитку: матеріали всеукр. наук. Інтернет-конф. (Тернопіль, 10 листопада 2018 р.), С. 339–341

33. Кримінальний кодекс України: Закон України від 17 січня 2020 року №2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>

34. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

35. Митна енциклопедія : у двох томах. Т. 2 / за ред. І. Г. Бережнюка. Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2019. 536 с

36. Митне право України : навч. посібн. / А. І. Годяк, О. М. Ілюшик, Я. П. Павлович-Сенета. Львів : СПОЛОМ, 2017. 308 с.

37. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності : підручник/ за наук. ред. А.А. Мазаракі. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. 560 с.

38. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>
39. Міжнародна конвенція про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_926#Text (дата звернення: 07.12.2025)
40. Міжнародна конвенція про Гармонізовану систему опису та кодування товарів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_079#Text (дата звернення: 07.12.2025)
41. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_643#Text (дата звернення: 07.12.2025)
42. Міністерство фінансів України. Результати «митного безвізу» за II квартал 2025 року: нові рекорди та динаміка зростання. URL: <https://mof.gov.ua/uk/news/mitnii>
43. Молдован Е. С. Зарубіжний досвід автоматизації здійснення процедур митного контролю та митного оформлення товарів, що переміщуються через митний кордон водними транспортними засобами. Публічне управління та митне адміністрування. 2017. № 1. С.124-134.
44. Ніколайчук О.О. Цифровізація як ключовий тренд євроінтеграції української митниці. Укрінформ. 2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3786333-cifrovizacia-ak-klucovij-trend-evrointegracii-ukrainskoi-mitnici.html>
45. Нота Секретаріату СОТ розглядає вплив кризи в Україні на світову торгівлю та розвиток. URL: https://www.wto.org/english/news_e/news22_e/devel_08apr22_e.htm (дата звернення: 07.12.2025)
46. Омельчук О.М., Гуцул І.А. Мотиваційні основи та психологічні детермінанти митних правопорушень в Україні. Національні інтереси України:

науково-практичний журнал, 2024, №4(4), С. 209–215. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2024-4\(4\)-209-215](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2024-4(4)-209-215)

47. Про приєднання України до Міжнародної конвенції про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства та додатків I, II, III, V, VI, VII, VIII до неї. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/699/2000#Text> (дата звернення: 07.12.2025)

48. Рамкові стандарти безпеки і полегшення всесвітньої торгівлі ВМО. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976_003#Text (дата звернення: 07.12.2025)

49. Регламент (ЄС) 2021/785 Європейського парламенту та Ради від 29 квітня 2021 року «Про створення Програми боротьби з шахрайством Союзу». URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/> (дата звернення: 07.12.2025)

50. Регламент Ради (ЄС) № 952/2013 від 9 жовтня 2013 року про митний кодекс Союзу. Офіційний журнал Європейського Союзу. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/UK/TXT/?uri=CELEX%3A32013R0952>

51. Сарана Л. А. Вплив цифровізації на митну та податкову політику України. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. 2024. № 14. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-14-08-02>

52. Хома В.О., Царенко В.І. Актуальні проблеми удосконалення системи протидії митним правопорушенням: монографія. Хмельницький: ФОП Мельник А.А., 2018. 194 с. (дата звернення: 07.12.2025)

53. Хомулянський В.В. Адміністративна відповідальність за порушення митних правил. Правове забезпечення захисту економічних інтересів держави: колективна монографія. Суми: «Мрія», 2020, С. 352, С. 69–92

54. Хомулянський В.В. Міжнародне співробітництво України з питань протидії митним правопорушенням в умовах євроінтеграційних процесів. Науковий вісник публічного та приватного права, Збірник наукових праць, Випуск 1, 2019, С. 116–124.

ДОДАТКИ

Додаток А

Основні схеми ухилення від сплати митних платежів на Хмельницькій митниці

№	Вид порушення	Механізм порушення	Вплив на державний бюджет	Заходи контролю
1	Контрабанда товарів	Переміщення товарів без документів або з фальсифікованими документами	Недонадходження митних платежів, ПДВ, акцизу	Рейди, огляд вантажів, перевірки документів
2	Заниження митної вартості	Заниження вартості товарів у митних деклараціях	Зменшення суми мита та ПДВ	Аналітичні перевірки, порівняння з ринковими цінами
3	Неправильна класифікація товарів	Вказівка штучних кодів товарів для зменшення ставок мита	Зниження надходжень за рахунок заниження ставок	Контроль відповідності коду товару класифікації УКТ ЗЕД
4	Порушення правил транзиту	Неправильне оформлення транзитних документів, приховування частини товару	Втрата митних платежів, штрафи	Відстеження вантажів, перевірки транспортних засобів
5	Фальсифікація документів	Використання підроблених сертифікатів, дозволів	Недонадходження податків, акцизу	Перевірка автентичності документів, кримінальні провадження

Джерело: складено автором на основі даних Хмельницької митниці та статистичних матеріалів

Основні схеми ухилення від сплати митних платежів на Хмельницькій митниці

Додаток Б

Структура кошторису Хмельницької митниці за 2020–2024 рр.

Вид витрат	Сума (млн грн)	Частка у відсотках (%)
Оплата праці	120+	74
Комунальні послуги та енергоносії	13	8
Матеріально-технічне забезпечення	10	6
Інші поточні видатки (адміністративні та організаційні)	–	12
Разом	–	100

Коментар до Додатку:

- Основну частку кошторису становить оплата праці, що підкреслює значущість людського ресурсу для ефективної роботи митниці.

- Комунальні послуги та енергоносії займають близько 8–10 % бюджету, що забезпечує безперебійну роботу інфраструктури.

- Матеріально-технічне забезпечення та ремонт приміщень потребують додаткового фінансування для модернізації обладнання та впровадження інноваційних технологій контролю.

- Загальна структура витрат демонструє пріоритети Хмельницької митниці у забезпеченні функціональної спроможності та ефективного контролю, зокрема щодо боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил.

Структура видатків Хмельницької митниці (2020–2024 рр.)

Рисунок Б.1 – Структура видатків Хмельницької митниці (2020–2024 рр.)

Додаток В

Фінансові втрати державного бюджету України внаслідок порушень митних правил на території Хмельницької митниці (2020–2024 рр.)

Рік	Виявлені порушення, млрд грн	Частка у загальних втрат, %
2020	0,8	13,8
2021	1,0	17,2
2022	1,1	19,0
2023	1,3	22,4
2024	1,6	27,6
Всього	5,8	100

Примітка: Дані побудовані на основі матеріалів Хмельницької митниці за 2020–2024 рр.

Аналіз даних свідчить, що основною причиною втрат є ухилення від сплати митних платежів та порушення процедур митного контролю, які разом формують понад 70 % загальної суми втрат. Як видно з таблиці, протягом п'яти років спостерігається стабільне зростання сум виявлених порушень: від 0,8 млрд грн у 2020 році до 1,6 млрд грн у 2024 році. Це свідчить про загальну тенденцію збільшення обсягів порушень, що може бути пов'язано як із ростом обсягів зовнішньої торгівлі в регіоні, так і зі змінами у логістичних потоках та специфікою контролю на окремих митних постах.

Надана інформація підкреслює необхідність комплексного підходу до зменшення фінансових втрат:

- вдосконалення аналітичних та моніторингових систем Хмельницької митниці;
- посилення правового регулювання та контрольних процедур;
- оптимізація організаційних процесів і підвищення кваліфікації персоналу. Застосування таких заходів сприятиме підвищенню точності обліку, ефективному протидіянню ухиленню від сплати митних платежів та мінімізації негативного впливу порушень на державний бюджет.

Додаток Г

Оцінка ризиків та резервів у діяльності Хмельницької митниці за 2020–2024 рр.

Показник	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	Резерв підвищення (% від поточного)
Кількість порушень митних правил (тис. справ)	≈5,8	≈6,2	≈6,8	≈7,0	≈9,4	10 %
Сума порушень (млрд грн)	≈5,1	≈6,0	≈8,3	≈13,6	≈17,8	15 %
Сума тимчасово вилучених предметів (млн грн)	–	–	–	–	822,6	20 %
Сума адміністративних стягнень (млн грн)	–	–	–	–	52	25 %
Передано справ до суду (справ / млрд грн)	–	–	–	–	4 613 / >10,3	30 %

Примітка. Дані підготовлено на основі матеріалів Хмельницької митниці

Аналіз даних демонструє стійке зростання кількості порушень митних правил та фінансових втрат державного бюджету протягом 2020–2024 рр. Зокрема, кількість справ збільшилась з ≈5,8 тис. у 2020 р. до ≈9,4 тис. у 2024 р., а сума порушень – з ≈5,1 млрд грн до ≈17,8 млрд грн.

Резерви підвищення ефективності контролю, що варіюють від 10 % до 30 %, свідчать про потенційні можливості зменшення втрат через

- удосконалення процедур митного контролю;
- автоматизацію операцій та обліку;
- активізацію стягнень та конфіскацій;
- підвищення правової відповідальності порушників.

Реалізація цих резервів дозволить не лише збільшити надходження до бюджету, а й підвищити прозорість, передбачуваність та ефективність діяльності митниці.